

Szlaki turystyczne
w Rezerwacie Biosfery Bory Tucholskie
ze szczególnym uwzględnieniem Powiatu Tucholskiego

Tuchola - Bydgoszcz 2013

Borowiackie szlaki – Szlaki turystyczne w Rezerwacie Biosfery
Bory Tucholskie ze szczególnym uwzględnieniem Powiatu
Tucholskiego

Publikacja wydana na zlecenie

POWIATU TUCHOLSKIEGO

www.portal.tucholski.pl

Autorzy

Włodzimierz Bykowski

Tadeusz Frymark

Mapy

Radosław Skowroński

Wydawnictwo Region

81-574 Gdynia, ul. Goska 8

tel. +48 586 295 947

biuro@wydawnictworegion.pl

Skład i druk

Skalski Druk Bis

tel. +48 602 405 448

www.skalskidrukbis.pl

Wydawca:

PTTK „Szlak Brdy”

85-037 Bydgoszcz, ul. Sienkiewicza 1/I

tel. +48 523 223 589

szlakbrdy@pttk.bydgoszcz.pl

www.pttk.bydgoszcz.pl

ISBN 978-83-905282-3-6

Spis treści:

Wprowadzenie	5
Wstęp	7
Bory Tucholskie	8
Szlaki turystyczne na terenie Borów Tucholskich w Powiecie Tucholskim	15
Szlaki piesze	19
Szlaki rowerowe	47
Szlaki kajakowe	61
Posłowie	64

Wprowadzenie

Oddajemy w Państwa ręce zestawienie szlaków turystycznych w Powiecie Tucholskim. Jest to pierwsze tak kompleksowe opracowanie, mające na celu wskazanie najciekawszych miejsc i szlaków turystycznych pozwalających na zwiedzanie Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w przyjazny i bezpieczny sposób - nie stwarzając zagrożenia dla zamieszkujących ten teren rzadkich gatunków ptaków, zwierząt i roślin.

W ramach projektu "Borowiackie Szlaki - kompleksowa redukcja presji turystycznej w Rezerwacie Biosfery Bory Tucholskie" współfinansowanego z programu "Infrastruktura i środowisko" powstała nie tylko niniejsza publikacja, ale także możliwe było kompleksowe odnowienie oznakowania doskonale rozbudowanej sieci szlaków turystycznych w Borach Tucholskich. Zapraszamy więc na "Borowiackie Szlaki" w Borach Tucholskich, gdzie, jak głosi hasło reklamowe tego terenu: "Las Was przywita a ludzie ugoszcz".

Autorzy

Wst p

Bardz co polecam lektur niniejszej publikacji, która powstała po badaniach ruchu turystycznego na obszarze Borów Tucholskich przeprowadzonych w ramach realizacji projektu „Borowiackie Szlaki - kompleksowa redukcja presji turystycznej w Rezerwacie Biosfery Bory Tucholskie”. Rozwój turystyki jako gał z gospodarki wymaga znacznych zmian nie tylko w istniej cej infrastrukturze turystycznej (szlaki, informacja turystyczna, baza noclegowa i ywieniowa, baza rekreacyjna, dost pno komunikacyjna), ale przede wszystkim w odpowiednim przygotowaniu kadr i zmianie sposobu „naszego” my lenia. Z analizy monitoringu turystycznego dowiadujemy si , e tylko cz ankietowanych osób wypowiedziała si za pobytem na obszarze Borów Tucholskich sensu stricte turystycznym. Pozostaje zatem du a nisza do zagospodarowania i zaoferowania, któr mo na w zale no ci od potrzeb odpowiednio kanalizowa . Bory Tucholskie od dawna s regionem znanym i atrakcyjnym turystycznie, ka dy z przebywaj cych mo e znale „co ” niezwykłego, inspiruj cego lub atrakcyjnego dla siebie. St d mo emy w kompleksie borów spotka „bezkrwawych łowców” z aparatem fotograficznym, mikologów poszukuj cych odpowiednich gatunków grzybów, botaników i biologów zachwycaj cych si borowiack flor czy te w dkarza zaszytego w szuwarach w oczekiwaniu na ryb swojego ycia. Dla poszanowania naturalnego rodowiska człowieka jak jest otaczaj ca nas wokół przyroda, a tak e dla zrównowa onego rozwoju turystyki potrzebne s konkretne działania odpowiednio zaplanowane i wdra ane.

Jednym z zaplanowanych działã jest przygotowanie kompleksowego zestawienia wszystkich górskich szlaków turystycznych na terenie powiatu tucholskiego. Zespół autorów w sposób przejrzysty przedstawił istniej c infrastrukturę turystyczn w postaci znakowanych szlaków turystycznych pieszych, rowerowych oraz kajakowych. Ka dy ze szlaków jest zaprezentowany pod k tem wyszczególnienia wszystkich miejscowo ci, przez które prowadzi, zwi zły opis przebiegu oraz zawiera krótk charakterystyk terenu. Mocn stron wydawnictwa s walory krajoznawcze, przyrodnicze i turystyczne zaprezentowane w opisach, wiadcz ce o du ej znajomo ci terenu przez autorów. Wydawnictwo jest wzbogacone o mapki z przebiegiem szlaków oraz płyt z ładami GPS szlaków.

Zapraszam do szerokiego korzystania z przewodnika po „Borowiackich Szlakach”, ka dy nawet najbardziej oryginalny w oczekiwaniach turysta znajdzie na łonie natury to „co ”, dla którego w przyszło ci ponownie powróci. ycz wielu przyjemno ci i przygód na szlakach.

Henryk Miłoszewski
Przewodnicz cy Sejmiku Prezesów Oddziałów
PTTK Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Bory Tucholskie

Położone w środkowej części Pomorza Gdańskiego Bory Tucholskie, ograniczone od północy Równin Charzykowskich i Pojezierzem Starogardzkim, od wschodu Doliną Dolnej Wisły, a od południa Wysoczyzną wiecką i Pojezierzem Krajeńskim, należą do największych kompleksów leśnych w kraju, na terenie którego utworzono w 2010 r. Rezerwat Biosfery „Bory Tucholskie”. Jest to dziesiąty i jednocześnie największy tego typu rezerwat w Polsce, a łączna jego powierzchnia (obejmująca trzy strefy: rdzenną, buforową oraz tranzytową) wynosi 3 195 km². Na chronionym obszarze występuje wiele naturalnych ekosystemów wodnych, torfowiskowych i leśnych. Podobnie jak krajobraz północnej Polski, tereny wchodzące w skład Rezerwatu Biosfery, zostały uformowane topograficznie w okresie ostatniego zlodowacenia. Cofająca się czapa skandynawska i dolodu kształtowała krajobraz w wyniku dynamicznych procesów geologicznych.

Pierwotnie rozległy sandrowy równin Borów Tucholskich, urozmaicony licznymi pagórkami oraz morenowymi wzgórzami, porastała dzika puszcza. Składała się ona głównie z bukowo-sosnowych lasów mieszanych z domieszkami dębów, grabów oraz lip. Dawny kompleks przyrodniczy został jednak całkowicie wytrzebiony. Apogeum ekspansywnej eksploatacji zasobów puszczy miało miejsce w XIX wieku. Wtedy to wprowadzono na terenach dzisiejszych Borów Tucholskich monokulturę sosny, zbudowano kanały nawadniające na Brdzie i Wdzie, utworzono pierwsze zbiorniki zaporowe. W XX wieku proces ujarzmiania natury trwał dalej, czego głównym przejawem była budowa licznych elektrowni wodnych. Właśnie w ten sposób powstało Jezioro Urskie koło Tlenia oraz leśny zespół jezior koronowskich na Brdzie, który w znaczący sposób wpłynął na przebieg przepływu Brdy w Uroczysku Piekło koło Tucholi.

Koniec minionego wieku to okres wzrostu świadomości ekologicznej społeczeństwa przemysłowego na całym świecie oraz potrzeby ochrony zasobów przyrodniczych i ich rekultywacji. Do wiadzenia leśników z całej Europy, potwierdzone przez badania ekologiczne, jakie miały miejsce na przykład w Górach Izerskich, dowiodły, że bory mieszane o zróżnicowanej, wielopoziomowej strukturze charakteryzują się znacznie większą odpornością na szkodniki oraz skutki zanieczyszczenia środowiska naturalnego.

Dlatego rozpoczął to działania mające na celu urozmaicenie gatunkowe lasów, modyfikując metody zasiewu i wycinki. W efekcie wchodziły w skład strefy rdzennej wiatowego Rezerwatu Biosfery, Park Narodowy „Bory Tucholskie” oraz 25 rezerwatów (Bagna nad Stok, Bagno Grzybna, Bagno Stawek, Brzki im. Zygmunta Czubińskiego, Bór Chrobotkowy, Cisy nad Czersk Strug, Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego, Dolina Rzeki Brdy, Dury, Jelenia Góra, Jezioro Kozie, Jezioro Ciche, Jezioro Laska, Jezioro Małe Łowne, Jezioro Piaseczno, Jezioro Zdrčno, Kręgi Kamienne, Krwawe Doły, Martwe, Młotne, Miedzno, Piecki, Nawionek, Ustronie, ródła Rzeki Stoki) wydają nam się niekiedy terak człowieka. Z lasów prawie całkowicie zniknęły rzadziej miarowo zasadzonych drzew, a na szkodniki powszechnie stosuje się przemysłowe pułapki. Wycinki przeprowadzane selektywnie, pozostawiają najsilniejsze i najokazalsze drzewa.

Niski stopień zaludnienia terenów Borów Tucholskich oraz wspomniana wcześniej nowoczesna gospodarka leśna pozytywnie wpływa na populację różnorodnych gatunków zwierząt, które znajdują dogodne warunki rozmnażania i bytowania. Prócz popularnych saren, jeleni, dzików i zająców, na pomorskie rzeki powróciły bobry. Te duże gryzonie spotykamy dzisiaj niemal na każdym deptaku, a ich działalność nawet przy ludzkich osiedlach. Na uwagę zasługują również liczne gatunki ptaków. Drapieżnictwo, myśzołowy, sokoły, jastrzębie są powszednim widokiem. Przy zbiornikach wodnych siedliska swe mają kormorany, perkozy, trzciny długodziobe, czaple siwe i labędzie. Rankiem nad taflą wody rozchodzą się wołania urawi, w lesie odgłosy wydają kruki, pukają w korony drzew. W niedostępnych zakamkach można spotkać bociana czarnego, nad wodą przelatują barwne zimorodki, na gałęziach siadają małe krasnoludki. Bory Tucholskie to również obszar występowania wielu gatunków gadów i płazów, z których najpopularniejszymi są rozmaite żaby, padalce, mięsieżki i żółtaczki.

W końcu, na pierwszy rzut oka niedostrzegalny, atrakcyjny borowiackich lasów jest również poszciana leśność. Tereny Zaborza częściowo stanowią południową granicę występowania rzadkich, skandynawskich porostów; w cisłych rezerwach swoje enklawy mają liczni przedstawiciele flory tundry, gór i torfowisk, nad którymi rozchodzi się często duszący zapach bagna zwyczajnego. To właśnie dla ochrony tych niewielkich, drobnych rezerwów i podmokłych terenów utworzono w okolicach Strugi

Siedmiu Jezior, Park Narodowy „Bory Tucholskie”. Znajduje się on w południowej części rozległego i atrakcyjnego przyrodniczo oraz krajobrazowo Zaborskiego Parku Krajobrazowego. Urozmaicone morenowymi wzniesieniami i misami polodowcowych akwenów tereny Równiny Charzykowskiej są wyjątkowo malownicze. Malarskie, nierzadko sielankowe widoki, z odbijającym się w tafli wody niebem, mogą sprawić wrażenie liwemu turysty dość przyjemnym. Inną atrakcją Parku Narodowego i – wchodził tego w skład strefy buforowej Zaborskiego Parku Krajobrazowego są różnorodne jeziora, z których największym, imponującym wielkością i majestatem, jest Jezioro Charzykowskie oraz snujące się meandrami rzeki: Brda, Zbrzyca i Kulawa. Rezerwaty przyrody Bagno Stawek i Jezioro Małe Łowne porastają z charakterystycznymi dla torfowisk przejściowymi, zagrożona wyginieciem roślinnością bagienna; otoczone pasem szuwarów jezioro Łaska jest rezerwatem chroniącym tereny lęgowe ptaków wodnych i błotnych; jezioro Nawionek to zaś przykład jednego z wielu lobeliowych zbiorników, które charakteryzują się wysoką wystawą powonieniem zasobów pokarmowych.

Kolejnym, położonym na północnym krańcu Borów Tucholskich, miejscem podlegającym ochronie w ramach strefy buforowej jest Wdzydzki Park Krajobrazowy. Jego tereny okalają jezioro Wdzydze, nazywane niekiedy Kaszubskim Morzem lub Wielkim Wodem. Na akwenie znajduje się osiem wysp, a największymi z nich są: zamieszkały Wielki Ostrów, Glonek i Mały Ostrów. Warto wiedzieć, że Wdzydze to również kompleks pięciu polodowcowych jezior wytopiskowych, położonych na południe od Kościerzyny, które tworzą na mapie kształt nieregularnego krzyża. Geologicznie obszary Wdzydzkiego Parku Krajobrazowego zbudowane są ze wirów i piasków, osadzonych przez roztopiającą się lodowicę. Pierwotnie tereny te były porośnięte mieszanymi lasami, które zastąpiła monokultura sosny. Obecnie okolice Wdzydz porasta najczęściej sosnowy bór suchy lub chrobotkowy, charakteryzujący się głębokim poziomem wód gruntowych i cienką warstwą próchnicy; runo leśne jest ubogie i składa się niemal wyłącznie z porostów oraz niewielkiej domieszki mchów. Na terenach Wdzydzkiego Parku Krajobrazowego występuje również wiele gatunków zwierząt, których dużym gruppą stanowią ptaki. Przy odrobinie szczytów i ornitologicznego zacięcia może zobaczyć tu trzcina długodziobego, puchacza, sokoła w drownego, urawia, kania, kruka, bociana oraz wiele innych. W okolicach podmokłych

obnie terenu i występujących w nich zbiornikach wodnych żyje wielu przedstawicieli płazów i gadów, których obserwacja wymaga jednak cierpliwości i szczytów. Ciekawie przedstawia się również ichtiofauna. Chyba najciekawszym gatunkiem występującym w jeziorze Wdzydze jest endemiczna, czyli występująca jedynie na tym terenie, troćwidyżka. Ryba ta, po osiągnięciu dojrzałości płciowej, co następuje w czwartym lub piątym roku życia, w drodze w okresie jesiennym na tarło w górny bieg Wdy, aby złożyć tam ikry na kamienistym dnie. Wylęg młodych troci odbywa się na wiosnę. Przez następne dwa lata żyją one w rzece, po czym spływają do jeziora Wdzydze.

W południowej części Borów Tucholskich znajdują się jeszcze dwa parki krajobrazowe, które wchodzi w skład strefy buforowej hydrograficznymi osiami – podobnie jak w przypadku Zaborskiego i Wdzydzkiego Parku Krajobrazowego – są rzeki Brda i Wda. Wokół rodzimego odcinka pierwszej z wymienionych utworzony został Tucholski Park Krajobrazowy. Leży on na obszarze rozległej, powstałej w okresie ostatniego zlodowacenia, równiny sandrowej, przeciętej głębokimi dolinami, w których meandrami płynie Brda – to właśnie tu znajduje się ogromny krajobrazowy rezerwat przyrody Dolina Rzeki Brdy. Malownicze koryto, które można podziwiać z zalesionych i często wysokich zboczy, wspaniale wygląda również z poziomu kajakowego siedzonka. Zwalajacie się do rzeki w wyniku podmywania lub ścięcia przez bobry drzewa tworząca całość długości rezerwatu niezapomnianą, dziką atmosferę. Najlepiej widoczne jest to w okolicach Gołębka i Witu, gdzie znajduje się uroczysko Piekielko. W północnej części Tucholskiego Parku Krajobrazowego położony jest Wielki Kanał Brdy, sztuczny ciek wodny zbudowany, aby nawodnić Czerskie Łąki. Jego największą atrakcją jest akwedukt w Fojutowie – wody kanału przepływają tu betonowo-ceglanym mostem nad Czerskim Strugiem. Do walorów przyrodniczych tych terenów można zaliczyć relikwiotowe gatunki roślinności bagiennej i torfowiskowej oraz licznych przedstawicieli fauny, takich jak: bocian czarny, puchacz czy rybołów. Na terenie parku znajdują się jeszcze inne, lokalne, florystyczne i torfowiskowe rezerваты przyrody, które wchodzi w skład strefy rdzennej. Szczególnie interesującym turystycznie jest rezerwat krajobrazowy ródła rzeki Stęki, przez który prowadzi niebieski szlak Partyzantów AK.

Ostatnim, okalającym dolinę dolnego odcinka Wdy, borowiackim terenem ochrony krajobrazu ze strefy buforowej jest

Wdecki Park Krajobrazowy. Na obszarze licznych w okolicach Tlenia rezerwatów przyrody chronione są rzadkie i ginące gatunki roślinności torfowiskowej i rzecznej. Wokół malowniczych dolin, jak na przykład w okolicach jeziora Starnie, zachowane są lasy łęgowe i grądowe, które w wielu miejscach borowiej poprzez wprowadzanie do drzewostanu sosny. Na terenie Wdeckiego Parku występują również liczni przedstawiciele ginących lub wymagających szczególnej troski gatunków zwierząt; to tu znajdują się siedliska łęgowe ptaków, gadów i płazów, z których jednymi z ciekawszych osobliwici są: traszka grzebieniasta, salamandra plamista i intensywnie zielona abka rzekotka. Trzeba podkreślić, że pierwotny krajobraz okolic Tlenia został zmieniony przez utworzenie w okresie międzywojennym zalewowego Jeziora Urskiego, które stało się główną atrakcją miejscowości. Pod względem hydrologicznym, prócz rzeki Wdy i tajemniczych małych cieków wodnych, nadzwyczajną uwagę zasługuje krótki odcinek Prusiny. Przepływająca głęboko, zalesiona dolina rzeka nabiera w okolicach Tlenia górskiego charakteru – prąd w niej jest szybki, dno zaś to kamieniste, a koryto przegradzają okazałe eremia bobrów.

Atrakcje przyrodnicze wymienionych czterech parków krajobrazowych i Parku Narodowego „Bory Tucholskie” nie wyczerpują listy interesujących turystycznie miejsc w pomorskim kompleksie leśnym. I tak jednymi z ciekawszych obiektów wartych zobaczenia są skupiska prehistorycznych kamiennych kręgów i kurhanów w rezerwacie archeologiczno-przyrodniczym Kręgi Kamienne koło wsi Odry oraz rezerwacie archeologicznym w Leśnie. Ustawiane w okręgach głazy pełniły pośród dawnych ludów zamieszkujących Pomorze funkcje sepulkralne. Bory Tucholskie to również miejsce występowania skupiska cisa pospolitego, dla ochrony którego utworzono trzy rezerваты przyrody: Cisy nad Czerską Strugą koło Czerska, Jelenia Góra i Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego nad jeziorem Mukrz koło Wierzchucina – warto wiedzieć, że jest to najwęższe w Polsce naturalne miejsce występowania tych drzew iglastych. Kolejnym florystycznym i krajobrazowym osobliwici lasów na pograniczu województw pomorskiego i kujawsko-pomorskiego jest rezerwat przyrody Krzywe Koło w pobliżu Wdy. Położony jest on na półwyspie o stromych brzegach, który został wycięty przez meandrującą Wdę. Na mapie Krzywe Koło tworzy, przypominający wyspę, nieomal pełen owal. Innym ciekawym miejscem przyrodniczym, ale

stworzonym przez człowieka, jest ogród dendrologiczny w miejscowości Wirty nad Jeziorem Borzechowskim Wielkim, gdzie zasymilowane zostały gatunki drzew z innych stref klimatycznych. Warto zobaczyć obiektem przyrody nieożywionej jest również ogromny Kamień w Wojciecha w Leosiu koło Laskowic Pomorskich.

Historia Borów Tucholskich wpisana jest w skomplikowaną dzieje Polski i Pomorza Gdańskiego. Kolonizowane początkowo przez germańskie ludy Skandynawii tereny zostały w okresie wdrówek ludów w III i IV wieku zasiedlone przez pogańskich Słowian. W czasach księcia Mieszka I weszły one w skład państwa Polan, by następnie usamodzielnиться w odrębne księstwo dzielnicowe z własną dynastią. Na początku XIV wieku Pomorze Gdańskie, a co za tym idzie i Bory Tucholskie, zostały zdobyte przez Krzyżaków. Wzniesli oni wtedy liczne zamki i gotyckie kościoły, które możemy zobaczyć między innymi w Człuchowie i Chojnicach. Rozwijające się dynamicznie w średniowieczu miasta, czerpały zyski między innymi z handlu drewnem. Po II pokoju toruńskim kościelny wojna trzynastoletni tereny Pomorza, nazywanego też Wschodnim, powróciły do Królestwa Polskiego, wchodząc w skład Prus Królewskich. W okresie zaborów Bory Tucholskie znalazły się w granicach państwa pruskiego, które prowadziło intensywną germanizację etnicznych mieszkańców. Po pierwszej wojnie światowej, na mocy traktatu wersalskiego, tereny pomorskiego kompleksu ponownie przyłączono do Rzeczypospolitej, włączając w skład województwa pomorskiego. Gospodarczy rozwój starano się stymulować budową linii kolejowej z Bydgoszczy do Gdyni przez Kościerzynę. W okresie II wojny światowej w Borach toczyły się systematyczne walki partyzanckie, osłabiające hitlerowskie zaplecze, czego dowodami są tablice informujące o ukrytych schronach w okolicach Czerska i Liwicz na trasie niebieskiego szlaku Partyzantów AK.

Etnograficznie rejon Borów Tucholskich i okolic stanowi mieszkank czterech obszarów kultury ludowej, którymi są: w rejonie Zaborskiego i Wdzydzkiego Parku Krajobrazowego Kaszubi, w okolicach dolnej Wierzycy i Wdy Kocieniacy, na terenach okalających Tucholę i Cekcyn Borowiacy, a na zachód od Brdy Krajniacy. Piaszczyste, nieprzyjazne i nieurodzajne tereny rodowego Pomorza Gdańskiego wymagały od rdzennej ludności siły woli do walki z trudnym środowiskiem naturalnym. Dlatego mieszkańcy Borów Tucholskich nigdy nie należeli do zamożnych;

ziemia przynosiła marne plony, a brak infrastruktury, nowoczesnych dróg powodował, że rejon ten długo trwał w gospodarczym letargu. Jeszcze do połowy XX wieku dominowały drewniane domostwa, ziemie uprawiano tradycyjnymi metodami.

Wszystkich wspomnianych obszarów kultury ludowej ciekawie prezentowane są w muzeach Chojnic, Tucholi, Wiela, a szczególnie w Kaszubskim Parku Etnograficznym we Wdzydzach Kiszewskich, który nosi imię założycieli: Teodory i Izzydora Gulgowskich. Jest to najstarszy polski skansen, powstały już w 1906 r. Rozbudowywany przez lata i ciągle powiększane muzeum prezentuje zabudowę dawnej wsi kaszubskiej i kociewskiej od XVIII do połowy XX wieku, obejmując kilkadziesiąt obiektów. Zabudowę tradycyjną zabudowę można na ponadto oglądać w niemal każdej wsi, ale z każdym rokiem zły stan techniczny wielu domostw sprawia, że popadają one w ruinę; zapadają się dachy, walące ściany są częstym widokiem. Często zachowane tradycyjnych, drewnianych domostw straciła pierwotny charakter w wyniku przypadkowych remontów. Ciekawym cechem wielu nowych budynków jest natomiast ich stylizowanie. Murowane domy okładane są z zewnątrz drewnianym wykończeniem, na dachy kładziona jest strzecha, co w efekcie daje wrażenie ludowej chałupy o konstrukcji zrębowej.

Szlaki turystyczne na terenie Borów Tucholskich w Powiecie Tucholskim

Historia powstania szlaków turystycznych na terenie Borów Tucholskich jest ściśle związana z działalnością Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK), którego działacze począwszy od lat 50 XX wieku wytyczają, malują oraz konserwują turystyczne szlaki piesze, a od lat 90 rowerowe i kajakowe.

Po utworzeniu Komisji Turystyki Pieszej przy ZO PTTK w Bydgoszczy pojawiły się pierwsze szlaki piesze. Drugim szlakiem, który powstał w ówczesnym województwie bydgoskim był wyznakowany w 1955 roku „Szlak Brdy”. Zaczynał się na platformie tramwajowej przy bydgoskim stadionie Zawiszy i przez Janowo – Koronowo – Stację Wodną Sokole Kuniczki kończył się na przystanku kolejowym w Klonowie (wówczas jeszcze jeździły pociągi z Pruszcza do Terespoła). Było to jeszcze w czasach, gdy nie istniał Zalew Koronowski, a Stacja Wodna w Sokole Kuniczy stała przy ujściu Krówki na prawym brzegu Brdy. Jest to szlak, który posiada bogatą historię i przez wiele lat był wielokrotnie modyfikowany i zmieniany. Ostatecznie jego obecny przebieg z Brdy do Konarzyn został utrwalony na początku lat 90 przez połączenie starego „Szlaku Brdy” z wyznakowanym w 1966 roku szlakiem „Uroczysk Brdy” (Tuchola – Sokole Kuniczki), powstałych na przełomie lat 70 i 80 szlakiem „Karasiewicza” (Tuchola – Woźniwoda) i szlaki „Wielkiego Kanału Brdy” (Legbald – Mściska) oraz wydzielenie jego przebiegu przez Swornegacie do Konarzyn i w Bydgoszcz do Brdy (razem 162 km).

Jako drugi szlak w Borach Tucholskich został wytyczony w 1956 roku szlak „Cisów Staropolskich” z Tlenia do Błędzina, który do dzisiaj biegnie po tej samej trasie. Kolejny, to powstały w 1959 roku szlak „Leona Wyczółkowskiego”, który został wytyczony na trasie z Wtelna do Klonowa i ostatni odcinek z Sokola Kuniczy zabrał „Szlakowi Brdy”. W 1982 roku został zmodyfikowany i do dzisiaj zaczyna się w Bydgoszczy Osowej Górze, a kończy w Pruszczu na przystanku PKS.

Kolejne szlaki piesze to powstały w 1966 „Uroczysk Brdy” (Tuchola – Sokole Kuniczki) oraz „Dzięsięć z Nieba” (Gutowiec – Szlachta), który na początku lat 90 został włączony do szlaku „Partyzantów AK” (Czersk wiecki – Szlachta) i cztery inne szlaki. W latach 70 powstały szlaki „Karasiewicza”

(Tuchola – Woziwoda), obecnie odtworzony jako cieka spacerowa, „Nowodworskiego (Cekcyn – Plaskosz), „Wszedłazów” (Cekcyn – Tle) oraz „Sulisławskiego” (Cekcyn – Muksz) od 1985 do Lniania, zmodyfikowany w 2012 roku. W 1981 roku wytyczono szlak „Kasztelański” (Rytel – Gostycyn), zmodyfikowany w 2012 roku oraz „Wielkiego Kanału Brdy” (Legbda – Mściska), obecnie z Rytla, który w najbliższym czasie ma zostać wydłużony z Legbda przez Barłogi i dalej wzdłuż Małego Kanału Brdy do Zielonej Łki, gdzie będzie się łączył ze „Szlakiem Brdy”.

Powstanie pierwszych szlaków rowerowych w Polsce zawdzięczamy działaczowi Regionalnego Oddziału PTTK „Szlak Brdy” w Bydgoszczy Zbigniewowi Borońskiemu, który był członkiem Regionalnej Rady Turystyki Kolarskiej w Bydgoszczy i Komisji Turystyki Kolarskiej Zarządu Głównego PTTK w Warszawie inicjuje w 1992 roku tworzenie znakowanych szlaków rowerowych. W 1995 roku opracowuje wizerunki znaków drogowych do oznakowania turystycznych szlaków rowerowych, które w 1996 roku zostały zatwierdzone przez Ministerstwo Transportu i Gospodarki Morskiej.

Już w 1996 roku powstają szlaki rowerowe i pierwszym jest niebieski szlak z Bydgoszczy do Chojnic przez Koronowo – Tuchol – Rytel – Drzewicz – Swonegacie – Charzykowy oraz szlak Tuchola – Bachorze przez Raciąż – Legbda – Czersk – Odry – Leśno – Drzewicz, a od 1997 roku szlak Czersk – wiecie (Głogówko – most na Wiśle) przez Rosochatki – Liwice – Tleń – Osie – Tur – Drzycim – Gródek – Sulnówko.

Kolejne szlaki w Borach Tucholskich zostały zaprojektowane przez Zbigniewa Borońskiego na zlecenie Towarzystwa Miłośników Ziemi Cekcyńskiej w 2004 roku. Powstają 3 szlaki na terenie gminy Cekcyn: „Gołębki” na trasie Cekcyn – Gołębki – Woziwoda – Biała – Bielska Struga – Zalesie – Cekcyn, „Borowej Ciotki” na trasie Cekcyn – Iwiec – Wierzchnias – Lisiny – Suchom – Zdroje – Trzebczyna – Małe Gacno – Krzywogoniec – Cekcyn oraz „Do Pieła nad Brdą” Cekcyn – Kruszka – Wit – Rudzki Most – Knieja – Cekcynek – Cekcyn. Również w tym samym roku powstaje szlak rowerowy Greenway „Naszyjnik Północy” zaczynający się i kończący w Debrznie, na terenie Borów przebiega z Kamienia Krajeńskiego przez Kossowo – Tuchol – Gołębki – Woziwoda – Rzepicznica – Legbda – Czersk – Odry – Leśno. W 2007 roku powstaje dokumentacja zielonego szlaku z Tlenia przez Zielonki i Cekcyn do

Tucholi, który wraz z nowo powstałymi szlakami został wyznakowany w 2012 roku w ramach projektu „Borowiackie Szlaki ...”.

Turystyczne szlaki wodne również zawdzięcza swoje powstanie działaczom Regionalnego Oddziału PTTK „Szlak Brdy” w Bydgoszczy, którzy w połowie lat 90 zainicjowali prace nad oznakowaniem szlaku kajakowego rzeki Brdy. Przygotowano program pilota o wytyczeniu pn. „Spływy kajakowe Brda i Wda”, który dostał dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej w ramach programu TURIN II. W 1997 po zatwierdzeniu przez angielską firmę nadzorcą projektu dokumentacji i wyborze techniki znakowania przystąpiono do realizacji zadania.

Na rzece Brdzie (238 km) wytyczono szlak na długości 233 km od miejscowości Wieszyno przy jeziorze Duże Pietrzykowie (Głębokie) do Bydgoszczy przez miejscowości: Stara Brda – Nowa Brda – Przechlewo – Konarzyny – Swornegacie – Drzewicz – Mściska – Rytel – Woźniowa – Gołębki – Rudzki Most – Witkowo – Gostycyn – Nogawica – Sokole Kuniczne – Koronowo (Samociel) – Bolesławów – Bydgoszcz (Janowo). Na szlaku ustawiono 143 tablice kilometrowe, informacyjne i ostrzegawcze oraz z mapami schematycznymi szlaku.

Dodatkowo wydano w 1998 roku przewodnik „Brda i Zbrzyca – Przygoda z kajakiem” autorstwa Zbigniewa Galińskiego, zawierający szczegółowe mapy całego szlaku oraz opis turystyczno-krajoznawczy. Obecnie szlak przygotowywany jest do odnowienia.

Szlaki piesze

1. Szlak im. Leona Wyczółkowskiego (ółty) KP-201y (69,2 km)

Bydgoszcz-Osowa Góra – Bydgoszcz-Smukała –
Bo enkowo-Zdroje – Wtelno – Go cieradz – Samoci ęka – Nowy
Jasiniec – Wielonek – prom – Stanica Wodna PTTK Sokole-Ku nica –
Pruszcz

CHARAKTERYSTYKASZLAKU

Szlak 1 cz cy Bydgoszcz z północnymi okolicami Jeziora Koronowskiego oraz miejsca zwi zane z patronem szlaku Leonem Wyczółkowskim, który w ostatnich latach ycia mieszkał w Go cieradzu i tworzył w borowiackich uroczyskach. Ciekawszymi miejscami na trasie s okolice Wtelna (miejsce spoczynku malarza) i Go cieradza (dworek Wyczółkowskiego), które uwodz wiejskim charakterem. Etap od Samoci ęka do Wilczego Gardła prowadzi w skimi cie kami brzegiem zalewu, na chwil tylko odbijaj c do Nowego Jasi ca. Pó niej atrakcj s widoki na zatoki oraz piaszczyste strome brzegi zalewowego akwenu . Na koniec szlak dociera do Pruszcza przechodz c przez nieczynn stacj kolejow .

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak zaczyna si w Bydgoszczy na p tli autobusowej Rekinowa na Osowej Górze. Lasem prowadzi przy Sanatorium do dzielnicy Oplawiec, gdzie przekracza Brd , a nast pnie kieruj c si na północ dociera do Smukały, sk d szczytem przybrze nej skarpy prowadzi do Bo enkowa-Zdroje. Po przekroczeniu Brdy turystyczna trasa wiedzie lasami (pomnikowy D b) i polami do Wtelna, gdzie stoi zabytkowy ko ciół Michała Archanioła, przy którym na cmentarzy znajduje si nagrobek malarza Leona Wyczółkowskiego, a w pobliskim Go cieradzu dworek, w którym mieszkał. Dochodzimy do centrum wsi przy murowanej kapliczce z figurk Jezusa, gdzie szlak wychodzi na szos i przechodzi przez wie , malowniczymi polami dociera do kamiennego mostu na Brdzie, spotyka zielony szlak Jezior Koronowskich. Okolica jest malownicza. Wiejsk drog szlak prowadzi na północ do Samoci ęka, w którym przechodzi si przez zapor elektrowni wodnej. Po dotarciu do szosy szlak prowadzi wzdłu południowego i wschodniego brzegu Jeziora Białego. Trasa kluczy

poro ni tymi traw dró kami, przemyka pomi dzy zaro lami, z prawej ponownie doł cza szlak Jezior Koronowskich.

W Wilczym Gardle dochodzi si do skrzy owania szos. Asfaltem idzie si na północ, a po kilkunastu metrach skr ca w prawo na le n drog do Starego Jasi ca. Szlak kluczy sosnowym lasem z domieszk brzozy. Mija si budynek Le nictwa Pólko. Po dotarciu do asfaltowej szosy szlak skr ca do Nowego Jasi ca, gdzie na pocz tku wsi odbija si w lewo na brukowany go ciniec do „Gaju Wyczółkowskiego” – grupy pomnikowych drzew, mija Jezioro Nowojasienieckie. Dalej trasa kluczy po le nych i polnych duktach wzdlu Jeziora Koronowskiego, dociera si przez Wielonek do przystanku sezonowego promu osobowo-samochodowego przez zalew w Sokole-Ku nicy. Zygzakami po lasach dociera si do Stacji Wodnej PTTK w Sokole-Ku nicy od tego miejsca trasa óltego szlaku pokrywa si z niebieskim szlakiem Brdy. Za ogrodzeniem idzie si na północ le n drog do Zacisza. Turystów otacza, charakterystyczny dla tych terenów, sosnowy las. Szlak dociera do wiaduktu nad torowiskiem i pod a asfaltem na zachód. Kiedy szosa zakr ca schodzi si na le n drog . Po dotarciu do torów skr ca w lewo i od tego momentu idzie si skarp kolejow do mostu nad Jeziorem Koronowskim. Na drugim brzegu szlak prowadzi przez las do Pruszcza przez staj kolejow du ego niegdy w zła kolejowego, gdzie ko czy si na przystanku PKS przy szosie z M kowska do Gostycyna.

2. Szlak Brdy (niebieski) KP-202n/PM-202n (159,3 km)

Bydgoszcz Brdyuj cie róg ul. Łowickiej i Witebskiej – ul. Łowicka – ul. Fordo ska – ul. Jasieniecka – za torami kolejowymi w lewo – Las Gda ski – Osiedle Le ne PKP w zeł szlaków – stacja wodoci gów z 1899 r. – Le ny Park Kultury i Wypoczynku – dawne le nictwo Zacisze – Rynkowo PKP – Smukała p tla MZK – w zeł szlaków – Janowo Stanica Wodna PTTK – Bo enkowo w zeł szlaków – most na kanale lateralnym – Samoci ek w zeł szlaków – Koronowo PKS cmentarz panorama na zespół poklasztorny cystersów, ko ciół w. Andrzeja z XIII/XIV w. – Przyrzecze – zapora wodna w zeł szlaków – Srebrnica – pole biwakowe – Romanowo pole biwakowe – przeprawa promowa w zeł szlaków – Stanica Wodna PTTK Sokole Ku nica – Zamrzenica – Piła Młyn – wit w zeł

szlaków – Rudzki Most – Gołbek – Zielona Łąka – Woziwoda – Nadolna Karczma - Lutom - Rytel w ziel szlaków – Myłof – Mściskał w ziel szlaków – Drzewicz w ziel szlaków – Płano - Swornegacie w ziel szlaków – Owink - Małe Swornegacie – Ciecholewy - Konarzyny

CHARAKTERYSTYKASZLAKU

Rozpoczynaj cysie w Bydgoszczy, a koczycy w Konarzynach, pieszy szlak Brdy jest jednym z najciekawszych w okolicach Bydgoszczy i Borach Tucholskich. W południowej części turystyczna trasa jest różnorodna pod każdym względem i doskonale prezentuje walory turystyczno-przyrodnicze terenów okalających rzekę Brdę od Bydgoszczy do Jeziora Koronowskiego, za którego północnymi krańcami wkracza na tereny Tucholskiego Parku Krajobrazowego, gdzie mijają Piekielko, a następnie wzdłuż linii rzeki prowadzi turystów się na północ do Parku Narodowego „Bory Tucholskie”. Szlak koczycy w Konarzynach, za zachodnimi granicami Zaborskiego Parku Krajobrazowego. Trasa nadaje się do pokonania przez rowerzystów MTB; kręte, wspaniałe widoki mogą okazać się sprawdzianem umiejętności jazdy rowerem terenowym.

PRZEBIEG SZLAKU

Niebieski szlak Brdy rozpoczyna się na skrzyżowaniu ulic Łowickiej i Witebskiej, opodal torów regatowych skąd Lasem Gdańskim prowadzi do Leśnego Parku Kultury i Wypoczynku. W Smukale ponownie dociera w okolice Brdy. W skrajnych częściach, grzbietem przybrzeżnej skarpy lub leśnymi drogami prowadzi na północ do Janowa, Bożenkowa, Samociłki i centrum Koronowa. Urozmaiconym terenem szlak prowadzi dalej na północ brzegiem Jeziora Koronowskiego do przystani promu w Sokole-Kunicy.

Na drugim brzegu Brdy, od przystani sezonowego promu osobowo-samochodowego przez Jezioro Koronowskie, leśnymi drogami i częściowo, niebieski szlak prowadzi w pobliżu Stacji Wodnej PTTK Sokole Kunicy do Zamrzenicy położonej nad północnymi krańcami sztucznego zbiornika wodnego. Tereny te są ciekawe, wymarzone na letni wypoczynek. Szlak prowadzi sosnowym lasem o bogatej ściółce do mostu nad Brdą w miejscowości Piła-Młyn, gdzie za figurką Maryi, skręca na północ na utwardzoną drogę w Tucholskim Parku Krajobrazowym. Po kilkuset metrach, szlak Brdy odbija do krajobrazowego rezerwatu przyrody Dolina Rzeki Brdy. Turystycy podążają

przy malowniczym przelomie o górskim charakterze. Jest to jeden z najatrakcyjniejszych odcinków turystycznej trasy. Po minięciu punktu widokowego „Niebo”, dociera się do pomnika przyrody Piekielko – zbiorowiska głazów narzutowych w nurcie Brdy. Warto się tu zatrzymać i przynajmniej przez chwilę podziwiać dzieło przyrody. nurt rzeki jest tu zawsze dość szybki i przypomina szybki potok. Przy skrzyżowaniu dróg szlak mijają kapliczki św. Huberta, a następnie dociera do kilku wiekowych dębów pomników przyrody w okolicach leśnictwa Wit.

Od wjazdu szlaków przy polu namiotowym szlak Brdy wiedzie na północ drogą prowadzącą równoległą wzdłuż rzecznej koryty. W Rudzku Moście trasa przecina asfaltową szosę, wiedzie na północ wzdłuż granicy rezerwatu przyrody Dolina Rzeki Brdy. Co jakiś czas na trasie szlaku widać zakola Brdy. Atmosfera lasu jest tajemnicza, a to za przyczyną rzucanych cichych cieni wierzchołków. Odcinek do szosy w Gołębku jest atrakcyjny przyrodniczo i krajobrazowo. Las sprawia wrażenie naturalnego. Od pola namiotowego w Gołębku – miejsca postojów spływów kajakowych na Brdzie – szlak prowadzi na północ utwardzonym tłuczniem leśnym traktem, granicząc krajobrazowego rezerwatu. Przecina Bielski Strug i w Zielonej Łące Mały Kanał Brdy nazywany też Kanałem Nawadniającym. W lesie opodal leśnictwa Woźniwoda szlak dochodzi do ruchliwej drogi wojewódzkiej 247 i od tego pola namiotowego – miejsca postojów spływów kajakowych na Brdzie.

Od Woźniwody szlak Brdy wiedzie borem na północny zachód. Nastrój budują, zawsze ciemnozielone, masywne wierzby, których ciężkie gałęzie pochylają się ku ziemi. Z prawej strony mijają rezerwat Jezioro Kozie i dociera do mostku nad Czerskim Strugiem w Lutomskim Nowym Młynie. W lesie szlak przechodzi opodal malowniczego zakola rzeki i polami, po wzniesieniach, dociera do skrzyżowania z asfaltową szosą w Nadolnej Karczmi. Trasa prowadzi malowniczymi polami i lasem wzdłuż rzecznej doliny. Mijając Lutom, od osady Uboga prowadzi między Brdą a Wielkim Kanałem Brdy, chwilowo łącząc się z zielonym szlakiem z Legbada. Z asfaltu szlak odbija w lewo na leśną drogę do szczytu skarpy, a później wraca na asfalt, by ponownie połączyć się z zielonym szlakiem Wielkiego Kanału Brdy.

W Rytle szlak Brdy spotyka ślady szlaku Kasztelarski do Gostycyna-Nogawicy. Między Wielkim Kanałem Brdy a Brdą wiedzie w stronę Myłofu. W połowie drogi szlak przedostaje się na

drugi brzeg sztucznego cieku wodnego. Leńcie k wiedzie wzdłu pstr garni w Mylofie. Mocno piaszczystymi drogami turystyczna trasa dociera do wsi Du a Klonia, malowniczo wije si przy brzegu Brdy w sosnowym lesie. W M cikalie nowym mostem przechodzi si na drugi brzeg, polnymi i le nymi drogami pod a na zachód do granicy Parku Narodowego „Bory Tucholskie”. cie ka, któr prowadzi szlak wije si przy brzegu przepływowego jeziora Dybrzk na Brdzie. W Parku Narodowym drog niekiedy tarasuj powalone drzewa lub butwiej ce kłody.

W Drzewiczu szlak Brdy dochodzi si do krzy ówki znakowanych tras turystycznych, kieruje si w stron Pł sna oraz zatłoczonej w okresie letnim wsi Swornegacie. Od przystanku autobusowego wiedzie na południe, wzdłu wschodniego brzegu Jeziora Karsi skiego, ponownie do Parku Narodowego „Bory Tucholskie”, dociera do skrzy owania szlaków przy Strudze Siedmiu Jezior. Opodal D bu Bartu szlak Brdy odbija na zachód, w kierunku lotniskowej miejscowoci Małe Swornegacie. Mostem przecina si lini Brdy i spotyka w lesie ółty szlak im. Józefa Bruskiego. Od tego miejsca trasa prowadzi na południe wzdłu brzegu Jeziora Charzykowskiego, mija bagienny u ytek ekologiczny. W okolicach uj cia Brdy do Jeziora Charzykowskiego szlak odbija na zachód wzdłu szuwarów otaczaj cych meandruj c rzek . W Babilonie szlak przechodzi na drugi brzeg, a lasem do wsi Ciecholewy, gdzie turystyczna trasa prowadzi skrajem pól i kompleksu le nego, a dalej przez pola do Brdy. Kładk nad Brd dociera si do wsi Konarzyny, gdzie szlak ko czy si przy przystanku autobusowym opodal ko ciola.

3. Szlak Jezior Koronowskich (zielony) KP-203z (78,9 km)

Wudzyn – Nowy Jasiniec – Wielonek – prom Sokole-Ku nica – Sokole-Ku nica – Krówka – Lucim – Ł sko Wielkie – Buszkowo – Byszewo – Stary Dwór – Samoci ek – Koronowo Tuszyny – Stronno

CHARAKTERYSTYKASZLAKU

Ciekawy pieszy szlak okolic Koronowa. Prowadzi od Wudzyna do promu w Sokole-Ku nicy, a nast pnie malowniczymi lasami w pobli u rynnowych jezior; latem – na pla ach w Krówce i

Lucimiu – można się wykopać. Najciekawszy fragment trasy turystycznej znajduje się w okolicach Byszewa. Ponieważ szlak przebiega w pobliżu wielu jezior na ziemi Koronowskiej, od nich przejął nazwę.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak rozpoczyna się na przystanku kolejowym we wsi Wudzyn. Od tego miejsca kieruje się na zachód utwardzoną polną drogą, która początkowo biegnie polami, a później lasem. Charakter lasu w tym miejscu zmienia się. Różnymi drogami szlak dociera do wsi Nowy Jasiniec. Na końcu miejscowości trasa odbija na północny-zachód – od strony Koronowa dochodzi do szlaku im. Leona Wyczółkowskiego. Mijamy „Gaj Wyczółkowskiego” i jezioro Nowojasinieckie, podążamy na północny zachód do wsi Glinki. We Wielonku, za figurką Chrystusa z 1928 r., ponownie dołczy szlak Wyczółkowskiego, droga na północ dociera się do promu w Sokoleku, gdzie przekracza się Jezioro Koronowskie. Te same drogi szlak prowadzi przez Sokolek do Krówki, w której zakręca na południe. Od tego miejsca turystyczna trasa wiedzie wzdłuż połodowcowych jezior Stoczek i Piaseczno do rekreacyjnych zabudowań wsi Lucim,

Z Lucimia szlak prowadzi w stronę Leńcowa Kadzionka, od którego polną drogą dociera się do wiaduktu kolejowego z początku XX wieku i wzdłuż nasypu kolejowego dociera do ruchliwej drogi krajowej nr 25. Polami szlak okrąży następnie Łasko Wielkie. Przed wsią, za figurką Chrystusa skręca w lewo. Szlak snuje się zawiłymi polami w pagórkowatym terenie. We wsi Buszkowo skręca się w prawo obok bezstyłowego kościoła. Przy jeziorze turystyczna trasa wkracza w mieszany las z przewagą drzew liściastych. Szlak wiedzie teraz skarpą, brzegiem Jeziora Długiego. Bór wygląda szczególnie atrakcyjnie na odcinku dominacji buków.

We wsi Byszewo, przy zabytkowym kościele w tej Trójcy i sanktuarium maryjnym, szlak skręca w lewo na asfalt. Za zakrętem i znakiem drogowym Byszewo, odbija na cieśninę przy jeziorze, kluczy w lesie zmieniając co jakiś czas drogi. Las zmienia się w iglasty; wychodzi się na łąki. Okolica jest malownicza, z prawej strony widać bagniste, połodowcowe zbiorniki wodne, do których turystyczna trasa schodzi w dół, a następnie prowadzi prosto do Wierzowna, gdzie skręca w drogę do Starego Dworu. Szlak ociera się o zachodnie rubieże Koronowa; chwilę kluczy zalesioną, wysoką

skarp Grabiny, w dole widać zespół budynków poklasztornych z barokowym kościołem. Polnymi drogami w okolicy wsi Okole dociera się do mostu przez Brd, gdzie spotyka się ślady szlak im. Leona Wyczółkowskiego. Na drugim brzegu szlak prowadzi do zamku elektrowni wodnej w Samociuku i południowych rubieży Koronowa. Krzyżami gruntowymi ścieżkami szlak doprowadza turystów do dzielnicy Tuszyny. Szosą przekracza się Kanał Lateralny, ponownie spotyka ślady szlak Wyczółkowskiego i odbija na ścieżkę, która prowadzi tu przy jeziorze. Przy bardzo piaszczystej drodze dojazdowej do brzegu zbiornika wodnego szlak odbija na wschód do Dłubowej Góry, gdzie w czerwcu 1944 r. hitlerowcy przewieźli i spalili zwłoki 12 przedstawicieli Koronowskiej inteligencji. Po opuszczeniu mieszanego lasu polną drogą dociera się do Stronna, w którym przy stacji kolejowej szlak się kończy.

4. Szlak „Kasztelański” (ślady) KP-205-y/PM-205-y (67,8 km)

Rytel – Jezioro Suszek – Jezioro pierewnik – Grodzisko Raci – Wysoka – Raciński Młyn – Raci – Grochowo – Silno – Ostrowite – Obrowo (grodzisko) – Drożdżenica – Góry Kozackie – Pamiłowo – Adamkowo – Bralewnica – Karczewo – Kamienica – Gostycyn – Gostycyn-Nogawica Stanica Wodna PTTK

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Ciekawy szlak turystyczny, którego trasa biegnie przez leśne rejonory Borów Tucholskich w okolicy wsi Rytel oraz rolniczymi, interesującymi ukształtowanymi krajobrazowo terenami Pojezierza Krajeńskiego tzw. „Kosznajderii”; na koniec dociera do zalesionej doliny Kamionki. W pierwszej części szlak wiedzie borem, w drugiej pagórkowatymi polami z pojedynczymi skupiskami leśnymi. Ciekawostką jest linia polskiej umocnienia obronnych z 1939 r. w okolicach Ludwichowa. Składa się ona z 6 belbetowych schronów. Nazwa szlaku wywodzi się od grodzisk, w pobliżu których przechodzi, a w szczególności od grodu kasztelańskiego w Raciuku.

PRZEBIEG SZLAKU

Od stacji kolejowej znajdującej się na północnym krańcu turystycznej miejscowości Rytel szlak prowadzi razem z zielonym

szlakiem Wielkiego Kanału Brdy. Następnie obok kościoła dochodzi do drogi krajowej nr 22 z Czerska do Chojnic. Na drugim brzegu kanału przecina niebieski szlak Brdy i ponownie zielony. Wzdłuż ruchliwej drogi przechodzi mostem rzeki Brd. W południowej części Rytla szlak odbija na polną drogę, wkracza na tereny Tucholskiego Parku Krajobrazowego. Teraz szlak wiedzie tym traktem do rozległej polany nad Suskim Strugiem i budynków Stacji Przyrodniczej Uniwersytetu Łódzkiego w Suszku. Trasa pokrywa się z przebiegiem przyrodniczej ścieżki dydaktycznej. Tymi drogami szlak kłuczy na południe. Z lewej strony, w oddali, widać tafel lodowcowego jeziora pierewnik. Na jego końcu po przekroczeniu rzeki, na lewo odbija się kładka do znajdującego się na jeziornym półwyspie grodziska Raci (obecnie częściowo zrekonstruowane). Skrajem lasu szlak zbliża się do wsi Wysoka, a następnie skręca na wschód do Racińskiego Młyna. Kładką przechodzi nad Racińskim Strugiem między Jeziorem Racińskim i jeziorem Rudnica, dociera do Racińska, który opuszcza wzdłuż drogi na Piastoszyn. Z szosy w prawo polami szlak prowadzi do Grochowa, a następnie przez Objezierze do Silna – stoi tam drewniana chałupa z połowy XIX w. nazywana Betlejemką.

W Silnie, opodal stacji kolejowej, szlak Kasztelański przed torowiskiem odbija w lewo, a następnie prowadzi drogą przy torach, dalej skręca w prawo przez tory w polną drogę do wsi Ostrowite. Można w niej zobaczyć zabytkowy gotycki kościół w. Jakuba. Za Ostrowitem szlak wiedzie rolniczymi terenami na południe prostą drogą do Obrowa (grodzisko), a następnie w stronę Drożdżnicy. Wzdłuż pobliskiej rzeki Wytrych znajdują się polskie schrony bojowe z 1939 roku (3 znajdują się w pobliżu szlaku koło Ludwichowa). Na południowy wschód od wsi Drożdżnica znajdują się zalesione Góry Kozackie, którymi prowadzi szlak, a dalej przez Pamiłowo polnymi drogami do Adamkowa, nazywanego od jakiegoś czasu „Ptasi Wioska”. Okolica jest pagórkowata, ciekawa krajobrazowo. Wzdłuż rzeki Kamionki szlak wiedzie wzgórzami z wspaniałą panoramą na dolinę. Następnie przez Bralewnicę do Karczewa, gdzie dociera do szosy z Gostycyna do Sępólna Krajeńskiego. Za mostem nad Kamionką turystyczna trasa skręca na polną drogę, która prowadzi w pobliżu meandrującej rzeki. Lasem dociera do Kamienicy (zespół pałacowo-parkowy), w której skręca na północ do Gostycyna (grodzisko „Burchat”). Przy zabytkowym kościele w. Marcina z 1819 r. szlak skręca na wschód, odbija na gruntową drogę prowadzącą w stronę

lasu. Trasa ko czy si przy Stacji Wodnej PTTK w Gostycynie-Nogawicy (obecnie Piła), gdzie spotyka czarny szlak I cznikowy do Piły.

5. Szlak „Partyzantów AK” (niebieski) KP-206-n/PM-206-n (103,1 km)

Czersk wiecki – Lipinki – Bł dno – Brze no Małe –
liwiczki – liwice – Lisiny – Wielkie Gacno – rezerwat ró dła Rzeki
St ki – Biała – Brody – Fojutowo – Łosiny – rezerwat Cisy nad
Czersk Strug – D bki – Ostrowite – Kr g – Szlachta

CHARAKTERYSTYKASZLAKU

Długi, pod ka dym wzgl dem ciekawy niebieski szlak po wi cony jest pami ci walki zbrojnej polskich partyzantów z hitlerowskim okupantem w czasie II wojny wiatowej. Na trasie całego szlaku spotyka si tablice Pomorskiego Archiwum Armii Krajowej, które obja niaj historyczne znaczenie ogł danych miejsc. Prócz tego trasa jest atrakcyjna prawie pod ka dym wzgl dem: rezerваты przyrody, krajobrazy, ciekawe przyrodniczo lasy, doliny rzek, jeziora, zabytki architektury ludowej.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak rozpoczyna si przy stacji kolejowej w Czersku wieckim i równolegle do torowiska kieruje si w stron przejazdu kolejowego, gdzie skr ca w prawo, a nast pnie odbija z asfaltu na le n drog prowadz c na północ do wsi Lipinki. Od budynku ko cioła w Lipinkach szlak prowadzi do Starej Huty. We wsi skr ca w stron lasu, przecina strumyk, mija budynek le nictwa Stara Huta i zaczyna kluczyc w sosnowym borze w pobli u Sobi skiej Strugi, któr przecina po skr cie na zachód. Na skrzy owaniu asfaltowych szos spotyka ółty szlak z Leosi, a nast pnie biegnie w stron Bł dna. Z boku wida zakola Wdy. Przed mostem z prawej dochodzi czerwony szlak Jezior Kociewskich. Od punktu przy le nym parkingu, w którym zaczyna si ółty szlak do Leosi szlak prowadzi na zachód lasem. Teren jest pagórkowaty, urozmaicony. We wsi Brze no Małe turystyczna trasa skr ca w lewo, na uszlachetnion wiejsk drog do liwiczek, gdzie przecina rzek Prusin . Po skr cie w prawo spotyka czerwony szlak Stu z Nieba, przechodzi pod wiaduktem kolejowym i dociera do liwic. W miejscowo ci, na rozwidleniu przed ko ciołem, szlak odbija na południe, a przy kapliczce z Jezusem schodzi z asfaltu na poln drog do wsi Lisiny.

Przed Wielkim Gacnem szlak dociera do asfaltu i przecina torowisko (w pobliskim lesie pozostało partyzanckiego schronu), a nast pnie skr ca na drog do Tucholi, z której odbija na szeroki

uszlachetniony le ny trakt do le nictwa Jeziorna. Turystyczna trasa przebiega obok budynku le nictwa Wypalanki, które w okresie II wojny wiatowej stanowiło bazę wspierającą partyzantów AK. Na skrzyżowaniu kilku le nych dróg przy jeziorze Okoniskim szlak zmienia kierunek na wschodni. Powoli wrocinno ci ciółki le nej zaczynają dominować porosty. Po brzegach drogi rosną brzozy, od północy widać dolinę rezerwatu przyrody ródła rzeki Styki, do której szlak prowadzi piaszczystymi drogami. W mrocznej dolinie oddział partyzantów Jedliny 102 miał podziemny schron. Następnie przechodzi się nad rzeczką, która płynie płytkimi rozlewiskami. Teraz szlak wiedzie na północny zachód, mijając le nictwo Biała, przechodzi przez wieś o tej samej nazwie. Asfaltem przecina Bielski Strug i z szosy odbija w las, by dotrzeć do brzegu Małego Kanału Brdy, mijając skrzyżowanie wodnych dróg koło miejscowości Klocek (jeden z akweduktów), a następnie przechodzi na drugi brzeg kanału.

Od wsi Brody szlak Partyzantów AK wiedzie na zachód do Koskich Błót, a później na północ do akweduktu w Fojutowie – skrzyżowania Wielkiego Kanału Brdy i Czerskiej Strugi. Metalowym pomostem, w mroku tunelu, przechodzi się pod kanałem przepływającym nad naturalną rzeką. Po drugiej stronie sztucznego cieku wodnego spotyka się zielony szlak do Rytla i kieruje na północ do wsi Łosiny oraz le nictwa Lipce. Po przejściu na drugi brzeg rzeki szlak dociera do skraju ogrodzonego rezerwatu przyrody Cisy nad Czerską Strugą. Na skraju wsi Dębki mijają się budynki le nictwa. Droga jest piaszczysta, zmienia się w ciek, dociera do kłajiska w Ostrowitem, z którego szlak prowadzi na wschód do wsi Kręgi. Pełno tu drewnianych domostw porozidzielanych piaszczystymi uliczkami. Szlak dociera do skraju Jeziora Długiego, kluczy cię kami i le nymi duktami, przecina asfaltowe drogi do Czerska i ponownie zanurza się w le ny ostęp, na krańcach rozległej polany mijają pomnikowe dęby. Asfaltowe drogi przechodzi się przez torowisko – w oddali z prawej strony znajduje się stacja kolejowa Lipowa Tucholska. Niebieski szlak kończy się na stacji PKP w pobliskiej Szlachcie, gdzie zaczyna się również czerwony szlak Stuz Nieba.

6. Szlak „Stu z Nieba” (czerwony) KP-4001c (58,5 km)

Szlachta stacja PKP – liwice – liwiczki – Laski – Stara Rzeką – rezerwat Brz ki im. Zygmunta Czubi skiego – Lipinki – Borowy Młyn – B kowski Młyn – B kowo – Warlubie

CHARAKTERYSTYKASZLAKU

Szlak „Stu z nieba” po wi cony jest grupom dywersyjno-wywiadowczym Wojska Polskiego i Armii Czerwonej, które desantowały w rejonie Borów Tucholskich pod koniec II wojny wiatowej. Ł cznie w desantach uczestniczyło ponad stu spadochroniarzy – st d nazwa szlaku. ólnierze współdziałali z ugrupowaniami partyzanckimi w celu parali owania ruchu oddziałów niemieckich. Szlak biegnie przez rodkowo-wschodni cz Borów Tucholskich, w du ej cz ci przez tereny Wdeckiego Parku Krajobrazowego.

PRZEBIEG SZLAKU

Od stacji kolejowej w Szlachcie, gdzie pocz tek ma równie niebieski szlak Partyzantów AK, czerwony szlak po przekroczeniu torów prowadzi na południowy wschód, lasami do liwic, a nast pnie wzdłu torów do liwiczek. W wiosce spotyka niebieski szlak Partyzantów AK. Po przekroczeniu mostem rzeki Prusiny w Sarniej Górze, turystyczna trasa ponownie wiedzie na południe; szlak kluczy, przechodzi przez wie Laski oraz Zazdro , skr ca na wschód wkracząc na obszar Wdeckiego Parku Krajobrazowego. Le n drog prowadzi do rezerwatu przyrody jezioro Piaseczno, spotyka cie ynk Zagłoby – teraz oba szlaki razem wij si po pagórkowatym terenie, w ciekawym przyrodniczo borze. Opodal zakola Wdyszlaki rozchodz si .

Od w zła szlaków przy mo cie nad Wd w Starej Rzece, czerwony szlak ponownie biegnie razem z czarnym, przecina ólty szlak im. Alfonsa Hoffmanna z Leosi do Bł dna. Odbija w lewo i główn drog porusza si po ukształtowanym przez lodowiec terenie. Sosnowy bór urozmaica domieszka brzoź i wierków. Opodal rezerwatu le nego Brz ki im. Zygmunta Czubi skiego skr ca w prawo, przechodzi obok le nictwa Orli Dwór, zmienia dukty , przecina Sobi sk Strug , le nym traktem kieruje turystów na południe do asfaltu, a nast pnie na wschód do Lipinek, gdzie

spotyka się ponownie z niebieskim szlakiem Partyzantów AK. Od budynku kościoła szlak prowadzi na południowy wschód, przecina sosnowy las, dociera do Borowego Młyna. Lasem, równoległe do rzeki Mławy, szlak dochodzi do Borkowskiego Młyna, przechodzi mostem na drugi brzeg Mławy. Po opuszczeniu lasu turyści poruszają się polami położonymi na południe od Warlubia, gdzie szlak przechodzi pod autostradą A1. W Borkowie znajduje się największy w województwie pomnikowy dąb szypułkowy „Jan Kazimierz” (940 cm obwodu). Szlak dalej biegnie na północ i kończy się przy stacji kolejowej Warlubie.

7. Szlak łącznikowy Tuchola – Wit (czarny) KP-4002s (5,8 km)

Tuchola stacja PKP – Wit
(pole namiotowe)

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Szlak pomocniczy, ułatwiający dotarcie od stacji kolejowej w Tucholi do pola namiotowego w wicie (odcinek dawnego szlaku „Uroczysk Brdy”).

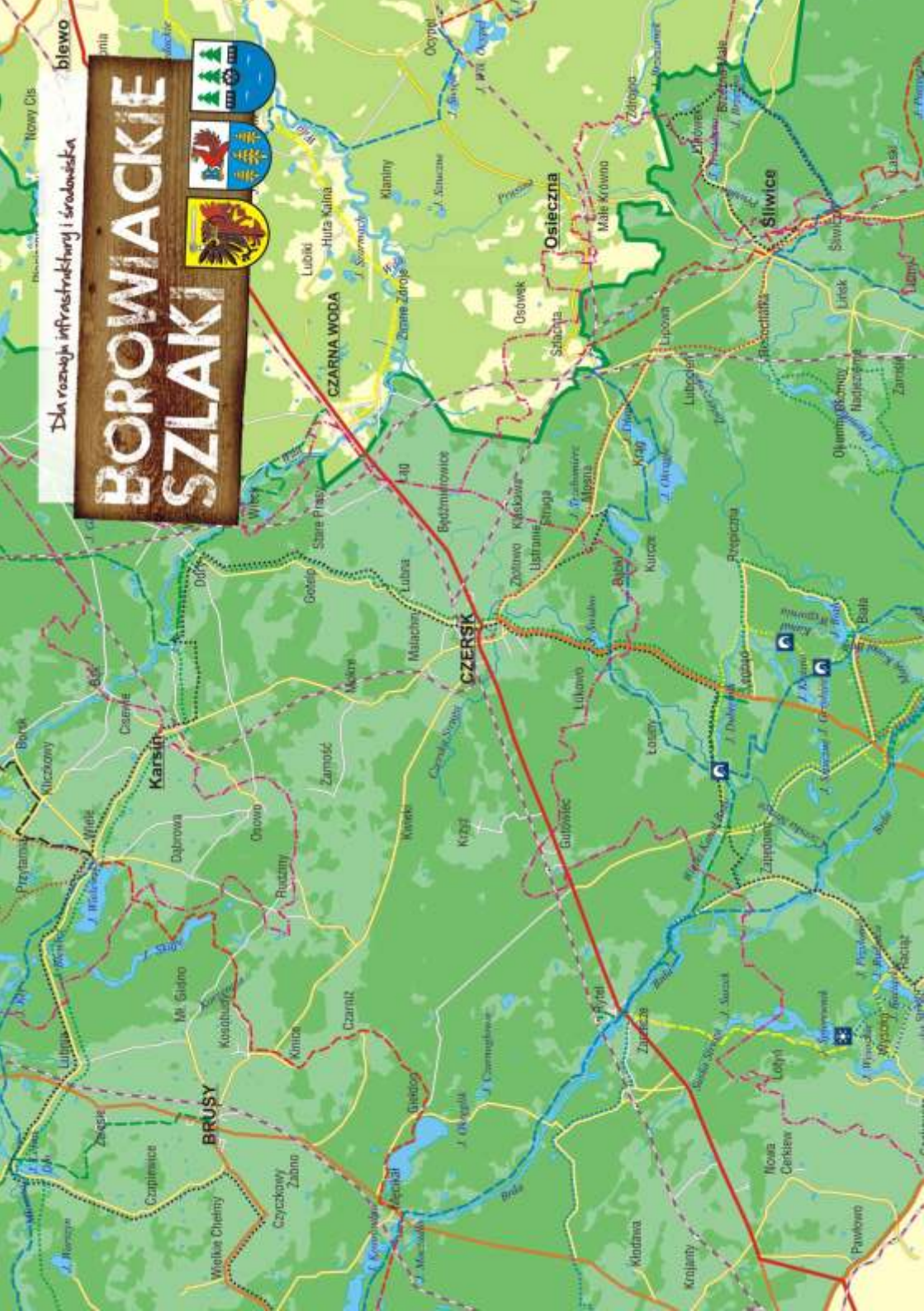
PRZEBIEG SZLAKU

Od Stacji kolejowej w Tucholi szlak prowadzi na południe z szlakiem żółtym, wzdłuż torów kolejowych. Za cmentarzem odbija w lewo a następnie w prawo w ulicę Wieck. Później w prawo w ulicę Bydgoską, a następnie odbija w las na drogę do witu. Po drodze mijają się pomnikowe dąby. Szlak dochodzi do drogi asfaltowej kończącej się za mostem na Brdzie koło pola namiotowego, gdzie znowu spotyka żółty szlak Nowodworskiego i niebieski Szlak Brdy.

Dla rozwoju infrastruktury i środowiska

blewo

BOROWIACKIE SZLAKI

8. Szlak Wielkiego Kanału Brdy (zielony) KP-4003z/PM-4003z (15,8 km)

Rytel stacja PKP – Uboga – Fojutowo – Legb d

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Ciekawy szlak pieszy, którego trasa oscyluje wokół Wielkiego Kanału Brdy. Główną atrakcją na szlaku jest akwedukt i wieża widokowa w Fojutowie oraz drewniane domostwa w Legb dzie.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak zaczyna się przy stacji kolejowej Rytel Wieś, początkowo razem z szlakiem Kasztelańskim, prowadzi do mostu nad Wielkim Kanałem Brdy. Na drugim brzegu skręca w lewo, spotykając niebieski szlak Brdy. Po dotarciu do ruchliwej szosy przecina szlak Kasztelański. Zielony szlak wraz z niebieskim prowadzi asfaltową drogą pomiędzy sztucznym ciekiem wodnym i doliną Brdy. Na chwilę szlak przechodzi metalową kładką na drugi brzeg Wielkiego Kanału Brdy, drewnianym mostem wraca na prawy brzeg. W osadzie Uboga odchodzi niebieski szlak Brdy, zielony wiedzie lewną drogą, która malowniczo snuje się przy powoli płynącym, majestatycznym kanale. Przecina drogę Woziwoda Gutowice a w Fojutowie, przed akweduktem, mostkiem przechodzi się na drugi brzeg i dociera do akweduktu i krzyżówki z niebieskim szlakiem Partyzantów AK. Dalej szlak prowadzi nową brukowaną z kostki drogą (na tym odcinku szlak zostanie przeniesiony na pobliskie ciek) do kompleksu turystycznego, a dalej asfaltową drogą wiedzie na wschód. Po prawej stronie, co jakiś czas widać Wielki Kanał Brdy. Po dotarciu do szosy turystyczna trasa skręca w prawo i kończy się na przystanku autobusowym w centrum Legb d.

9. Szlak im. Pawła Gackowskiego (ółty) KP-4004y (22,1 km)

Bysław – Kosowo – Wierzchlas – rezerwat Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego – D browa – Ostrowite – Bł dzim – Rykowisko – Bł dzim PKP

CHARAKTERYSTYKASZLAKU

Szlak upami tniaj cy posta Pawła Gackowskiego, który na pocz tku XX w., aby unikn płacenia podatków kilkana cie lat mieszkał w wozie cyga skim, podobnie jak słynny Michał Drzymała. Trasa szlaku prowadzi do rezerwatu „Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego“, który jest skupiskiem leciwych cisów uwiecznionych na grafikach słynnego artysty. Szlak jest łatwy i zahacza o jeziora.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak rozpoczyna si w centrum wsi Bysław. Pocz tkowo prowadzi na północny wschód asfaltow drog do Cekcyna. Po kilkuset metrach odbija na drog szutrow , mija małe jezioro i wiejskie domostwa. Piaszczystymi drogami prowadzi przez bór, w którym łanami ro nie wrzos. Rze ba terenu jest lekko pagórkowata. We wsi Wierzchlas, za le nym parkingiem szlak skr ca na drog do rezerwatu Cisy Staropolskie; spotyka zielony szlak do Bł dzimia. Za torami kolejowymi, od północy doł cza jeszcze czarny szlak im. Kazimierza Sulisławskiego. Turystyczna trasa wiedzie wzdłu ogrodzenia rezerwatu. Na skraju lasu szlaki si rozdzielaj , szlak ółty mija przydro ny krzy . Pejza e bywaj idylliczne, teren pagórkowaty. Pieszna trasa przecina kanały, dociera do wsi Ostrowite, w której skr ca na asfaltow drog . Na najbli szej krzy ówce skr ca na drog do Bł dzimia, w którym mija stacje drogi krzy owej. W Rykowisku szlak dociera do ko cioła, w którym znajduje si barokowy obraz Bartłomieja Strobla. Po przeci ciu ruchliwej szosy z Tucholi spotyka si ponownie z zielonym szlakiem Cisów Staropolskich. Teraz utwardzon le n drog wiedzie do stacji kolejowej Bł dzim.

10. Szlak 1 cznikowy Gostycyn-Nogawica– Piła-Młyn (czarny) KP-4005s (4,7 km)

Gostycyn-Nogawica stacja
wodna PTTK – Piła-Młyn

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Szlak pomocniczy, 1 cz cy w zel
szlaków w Piła-Młynie ze Stancj
Wodn PTTK w Gostycynie-Nogawicy

PRZEBIEG SZLAKU

Od stancj wodnej PTTK w
Gostycynie-Nogawicy szlak prowadzi na
północ lasem. Pocz tkowo pokrywa si z przebiegiem óltego
szlaku Kasztela skiego. Nast pnie skr ca w prawo w drog do
szosy Gostycyn – Piła. Po dłu szym odcinku szlak skr ca w prawo
w le n cie k która przechodzi przez teren dawnej kopalni w gla
brunatnego. Le n drog docieramy do asfaltowej szosy, gdzie
skr camy w prawo do Piły, gdzie z lewej dochodzi szlak
Nowodworskiego. W Piła-Młyn szlaki przechodz na drugi brzeg
rzeki i docieraj do w zła szlaków: óltego szlaku
Nowodworskiego i niebieskiego szlaku Brdy.

11. Szlak im. Kazimierza Sulisławskiego (czarny) KP-4006s (30,0 km)

Lniano – Huta – Cisiny – rezerwat Cisy Staropolskie im.

Leona Wyczółkowskiego w
Wierzchlesie – Mukrz –
Wierzchucin – Lisiny – Suchom –
rezerwat cisów Jelenia Góra im.
Kazimierza Szlachetko –
Zielonka – Cekcyn stacja PKP

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Turystyczna trasa, której
głównymi atrakcjami s :
Rezerwat Cisy Staropolskie im.
Leona Wyczółkowskiego w
Wierzchlesie

i Rezerwat Jelenia Góra im. Kazimierza Szlachetko oraz poligon do wiadczałny „Heidekraut” koło Wierzchucina, na którym w okresie II wojny wiatowej testowano rakiety balistyczne V2. Patron szlaku to nadle niczy Kazimierz Sulisławski, przyjaciel Leona Wyczółkowskiego, towarzysz cy mu wielokrotnie w wyprawach malarskich po Borach Tucholskich, których efektem były m.in. liczne prace litograficzne. Po II wojnie wiatowej wojewódzki konserwator przyrody w Bydgoszczy.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak rozpoczyna si przy przystanku autobusowym w du ej wsi Lniano, przy głównej drodze do Tlenia. Pocz tkowo prowadzi wzdłu torów, w stron dworca kolejowego, a nast pnie polnymi drogami dociera do drugiego przejazdu przez torowisko, gdzie przechodzi na drug stron . Od kolejowej drogi szlak oddala si na południowy zachód w stron miejscowo ci Cisiny, w której z prawej strony dochodzi zielony szlak Cisów Staropolskich , a za jaki czas od południa ółty szlak do Bł dzimia. Teraz wszystkie szlaki prowadzi drog przy ogrodzeniu do głównego wej cia do rezerwatu Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego.

Dalej przed przejazdem kolejowym czarny szlak odbija na północ pozostawiaj c towarzysz ce szlaki i wzdłu jeziora Mukrz, dociera do miejscowo ci o tej samej nazwie, a nast pnie skr ca w niej na północny zachód, na le n drog . Po dotarciu do szosy turystyczna trasa skr ca w lewo, spotykaj c niebieski szlak Klubu Turystów „Wsz dołazy” . Przecina strumyk i tory kolejowe i zaraz skr ca w prawo, kieruje si szos na północ. Kiedy droga zakr ca, a towarzysz cy szlak odchodzi w lewo, to czarny, a do Wierzchucina, prowadzi prosto na północ równolegle do torowiska. Po dotarciu do przejazdu kolejowego, szlak skr ca w prawo. Po lewej stronie wida budynek stacji kolejowej Wierzchucin.

Asfaltow drog szlak odbija w lewo przez tory w las, by skr ci w prawo w le n przecink , któr w czasie wojny wykorzystywano jako bocznic kolejowa. Szlak spotyka niebieski szlak Klubu Turystów „Wsz dołazy” i z nim dociera do torowiska, za nim szlaki si rozchodz . Kierujemy si drog wzdłu torów i niebawem mijamy pomnik przyrody „Lip Napoleo sk ”, a z jaki czas szlak odbija przez tory na północny wschód do miejscowo ci Lisiny (leje po wybuchach rakiet V2), w której skr ca w stron jeziora Suchom, którego brzegiem dociera do miejscowo ci o tej

samej nazwie (pomnikowe drzewa i drewniane chaty). Idąc dalej mijamy teren w pobliżu którego znajduje się pozostałości infrastruktury związanej z niemieckim poligonem do wiadczałnym „Heidekraut”. Dalej szlak prowadzi do rezerwatu cisów Jelenia Góra im. Kazimierza Szlachetko.

Leżącym kompleksem szlak dociera do wsi Zielonka (duża drewnianych chat borowiackich), w której spotyka niebieski szlak Klubu Turystów „Wsz dołazy”. Ze wsi szlak wiedzie asfaltową szosą, z której odbija na piaszczyste leśne drogi. Mija przejazd przez tory kolejowe i nieco dalej zmienia kierunek na południowo-zachodni. Później obchodzi las i dalej leśnymi traktami i polami prowadzi w kierunku Cekcyna prosto do przejazdu kolejowego gdzie łączy się z niebieskim szlakiem Klubu Turystów „Wsz dołazy” i razem docierają do dworca kolejowego w Cekcynie, przy którym szlaki się łączą i spotykają początek ółtego szlaku do Tucholi Płaskosza.

12. Szlak Klubu Turystów „Wsz dołazów” (niebieski) KP-4007n (28,8 km)

Cekcyn – Wierzchucin Stary – Wysoka – Bieszewo – Zielonka
-Zdroje – Wierzchy – Tle Stanica Wodna PTTK

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Szlak, który może na polecić kade demutury cie spragnionemu ciszy, spokoju i zapomnianych przez cywilizację widoków. Trasa wiedzie mało uczęszczanymi, malowniczymi leśnymi drogami. Po drodze można zobaczyć odnowiony cmentarz ewangelicki, pomnikowe drzewa i zabytkowe budynki. Szlak został wyznakowany przez członków nieistniejącego już Osiedlowego Klubu Turystów „Wsz dołazy” z Bydgoszczy.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak zaczyna się przy stacji PKP w Cekcynie skąd prowadzi na wschód, ku połnemu przejazdowi przez tory – w tym miejscu odchodzi czarny szlak im. Sulisławskiego do Lniana. Udeptana ścieżka wiedzie wzdłuż torowiska. W ciekawym przyrodniczo lesie oddala się od torów, mija budynki stacji kolejowej Wierzchucin Stary i skręca pod niewielkim kątem w prawo. Po przeciwnych szosach z

Cekcyzna do Wierzchucina idzie się dalej na wprost, do wsi Wysoka (cmentarz ewangelicki). Teren jest pofalowany, przy torach szlak ponownie spotyka czarny szlak Sulisławskiego, przekracza lini kolejow . Bór cechuje du a domieszka gatunków li ciastych. Po mini ciu wsi Bieszewo przechodzi przez tory razem z czarnym szlakiem Sulisławskiego. Na le nej polanie mija zabudowania le niczówki Sosnówek i ponownie wkracza w las. Teren jest płaski, droga bywa piaszczysta. We wsi Zielonka ponownie turystyczna trasa krzy uje się z czarnym szlakiem Sulisławskiego.

Za Zielonk szlak „Wsz dołazów” wkracza w bór i prowadzi do Zdrojów, w których mija pomalowany na óto budynek ko ciola. Na krzy ówce asfaltowych dróg prowadzi na wprost, lekko w lewo; za wsi tury ci poruszają się nieco piaszczystym traktem, ponownie wkraczamy w sosnowy las. Przed jeziorem Wierzchy turystyczna trasa spotyka zielony szlak Cisów Staropolskich. Na skraju wsi Wierzchy turystyczne trasy ponownie się rozdzielają , by za chwil znów się spotka przy w le szlaków obok szkolnego budynku we wsi Wierzchy. Teraz szlak prowadzi asfaltem w stron Tlenia po fali cie ukształtowanym terenie w pobli u jeziora Mukrz. Las jest sosnowy, urozmaicony. Szlak ko czy się przy Stacji Wodnej PTTK w Tleniu nad Jeziorem urskim.

13. Szlak „Cisów Staropolskich” (zielony) KP-4011z (26,7 km)

Bł dzim PKP – Rykowisko– Wierzchlas – rezerwat Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego – Cisiny – Wierzchy – Tle PKP
26 km

CHARAKTERYSTYKASZLAKU

Zielony pieszy szlak turystyczny z Bł dzimia do Tlenia cechuje ró norodno krajobrazów (sosnowy bór, rolnicze tereny, mroczna dolina rzeki Prusiny). Za główn atrakcj szlaku nale y uzna , unikalny w skali kraju, rezerwat „Cisów Staropolskich” im. Leona Wyczółkowskiego, w którym znajduje naturalne skupisko tych drzew, z czego najstarszy o imieniu „Chrobry” liczy około 600-700 lat. Pomnikowe cisy były tematem linorytów Leona Wyczółkowskiego.

PRZEBIEG SZLAKU

Od stacji kolejowej Bł dzim, przy której rozpoczyna się jeszcze łośły szlak im. Pawła Gackowskiego, szlak prowadzi na północ, a następnie po 600 m skraca w prawo przez tory na uszlachetniony leśny trakt do miejscowości Rykowisko, w której stoi kościół o wystroju z rogów jelenich; w ołtarzu głównym znajduje się barokowy obraz Bartłomieja Strobla. Przy kościele, szlaki się rozdziela. Z Rykowiska turystyczna trasa wiedzie skrajem łąk i lasu do przejazdu przez tory kolejowe a dalej lasami. Na skraju miejscowości Wierzchy, przed parkingiem ponownie spotyka się łośły szlak Gackowskiego i skraca w prawo na drogę przez tory gdzie dochodzi jeszcze czarny szlak Sulisławskiego i dalej szlak prowadzi przy drewnianym oraz drucianym ogrodzeniu okalającym teren rezerwatu Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego.

Szlaki mijają drewniane bramy rezerwatu przyrody, a z nimi najpierw odchodzi łośły w prawo a we wsi Cisiny czarny i wkracza w leśny kompleks, w którym piaszczystymi drogami prowadzi do mostu nad rzeczką Ryszk – od tego miejsca szlak biegnie na północny wschód okolicami leśnego cieku wodnego. Po drodze na turystę czekają ciekawe, malownicze pejzaże. Mija Jakubowo i przed jeziorem Wierzchy z lewej strony dochodzi niebieski szlak „Wsz do łożów”. Szlak przechodzi przez wieś Wierzchy, gdzie przy szkole podstawowej znajduje się węzeł szlaków turystycznych. Chwilowo szlak prowadzi asfaltem, skraca w lewo na wiejską drogę, a za jakiś czas przecina szosę do Tucholi. Turystyczna trasa kluczy, doprowadza do malowniczej doliny rzeki Prusiny, którą przecina siemakowa kładka. Przy ogrodzeniach dochodzi się do asfaltu. Szlak kończy się przy stacji kolejowej w Tleniu.

14. Szlak im. Bartłomieja Nowodworskiego (ółty) KP-4013y (35,5 km)

Tuchol
a Plaskosz –
Wymysłowo –
Tuchola stacja
PKP – Tuchola
Rudzki Most –
T u c h o l a
Piszczyk – wit
– Piła Młyn –
Szumi c a –
j e z i o r o
G w i a z d a –
Jezioro Wielkie
Cekcy skie –
Cekcyn stacja
PKP

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Szlak upamiętnia urodzonego w Tucholi Bartłomieja Nowodworskiego (ok. 1552-1624), kawalera maltańskiego, dworzanina Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy. W okolicach Tucholi szlak prowadzi zachodnim brzegiem Brdy, w granicach Tucholskiego Parku Krajobrazowego, a później wzdłuż cięgu południowych jezior między Szumi c a a Cekcynem. Fragment łączący wit z Pił oraz odcinek prowadzący szczytem skarpy na wschodnim brzegu Jeziora Wielkiego Cekcyńskiego można uznać za bardzo ciekawy krajobrazowo.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak Nowodworskiego zaczyna się przy przystanku autobusowym w Tucholi Plaskosz – wschodniej dzielnicy miasta. Prowadzi przez Wymysłowo (muzeum Indian) i Trzcionek w kierunku centrum polnymi drogami położonymi równolegle do szosy łączącej Tucholę z Tleniem. W Tucholi dociera do jeziora Głęboczek, a następnie do dworca kolejowego, od którego kieruje się czarnym szlakiem na południowy wschód, wzdłuż szosy na

wiecie. Za torami szlak odbija w prawo na leńcie k prowadzić do grobów rosyjskich jeńców wojennych z 1920 r. Okolicami oczyszczalni cieków dociera w dzielnicy Piszczek do Brdy i skręca na północ do Rudzkiego Mostu, kolejnej administracyjnej Tucholi.

Na drugim brzegu Brdy w Rudzkim Moście turystyczna trasa spotyka niebieski szlak Brdy. Teraz oba szlaki prowadzą na południe terenami krajobrazowego rezerwatu przyrody Dolina Rzeki Brdy. W wicie przechodzi się mostkiem nad rzeką Rudą, dociera do zespołu pomnikowych dębów i wstępnego szlaków przy polu namiotowym. Mostem szlak przechodzi na drugi brzeg Brdy i skręca w lewo na gruntowo-wirowy podjazd. Od tego miejsca szlak kluczy terenami okalającymi od zachodu Brd w okolicach Piekielka. Las jest mieszany i gęsty, mikroklimat wilgotny. W miejscowości Piła-Młyn spotyka się czarny szlak łącznikowy do Gostycyna-Nogawicy. W tym szlak ponownie przekracza Brdę i dociera do wstępnego szlaków opodal przydrożnej kapliczki.

Z Piły-Młyna szlak Nowodworskiego prowadzi na wschód, drogą wzdłuż rzeki Szumionki. Koło leńcówki Wandowo zaczyna się droga asfaltowa, którą szlak dociera do Szumionki (młyn) i skręca w lewo w ruchliwej drodze wojewódzkiej nr 240 z Tucholi do wiciej, z której skręca w prawo na polną drogę między zabudowaniami. Teraz szlak podąża na północ wzdłuż rynien polodowcowych jezior. Na skraju lasu turystyczna trasa skręca w prawo i dochodzi do mostku nad strugą łączącą jeziora Miały i Gwiazda. Gdzieś tam mocno piaszczystą drogą szlak prowadzi na wschód, dociera do mostu nad kolejną strugą łączącą Jezioro Wielkie Cekcyńskie z Drzycimskim. Za dziką plażą trasa szlaku skręca w lewo na wstępną kładkę przy jeziorze. Teren jest pagórkowaty. Na skraju pół szlak prowadzi skrajem przyjeziornej skarpy. Przed Cekcynem szlak schodzi do brzegu jeziora i dociera do plaży oraz strzeżonego kąpieliska. Szlak przechodzi wiejskimi ulicami i kończy się przy dworcu kolejowym, gdzie spotyka inne szlaki turystyczne: niebieski Klubu Turystów „Wszędzie do Tlenia i czarny Sulisławskiego do Lniana.

15. **cie ka spacerowa im. dr Kazimierza Karasiewicza (zielona)**
KP-4015z (19,8 km)

Tuchola – Tuchola Rudzki
Most – Goł bek – Zielona Ł ka –
Woziwoda

CHARAKTERYSTYKASZLAKU

Edukacyjna cie ka spacerowa, skierowana do młodzie y szkolnej. Patronem trasy jest dr Kazimierz Karasiewicz (1862-1926), lekarz i działacz społeczny, który du cz ycia sp dził w Tucholi. Przemierzaj c tras mo na podziwia walory przyrodniczo-krajobrazowe rezerwatu krajobrazowego Dolina Rzeki Brdy. cie ka w wi kszej cz ci pokrywa si z fragmentem niebieskiego Szlaku Brdy.

PRZEBIEG SZLAKU

W Tucholi cie ka zaczyna si w punkcie w złowym szlaków przy dworcu PKP i kieruje si do ul. Karasiewicza, nast pnie przy Gimnazjum nr 2 do ul. wieckiej i dalej przez tory now cie k do mostu nad Brd w Rudzkim Mo cie. Opodal w nurcie rzeki znajduje si pomnikowy Głaz Jagiełły. Za mostem cie ka spacerowa spotyka niebieski szlak Brdy i razem z nim pod a do ko ca na północ. Co jaki czas na trasie cie ki wida zakola Brdy. Po przej ciu torów kolejowych odcinek jest atrakcyjny przyrodniczo i krajobrazowo, las sprawia wrze nie naturalnego. Za le niczówk Plaskosz cie ka przechodzi obok rezerwatu Bagna nad St k . Od szosy w Goł bku – miejsca postojów spływów kajakowych na Brdzie – szlak prowadzi na północ utwardzonym tłuczniem le nym traktem, granic rezerwatu krajobrazowego. Przecina Bielsk Strug i w Zielonej Ł ce Mały Kanale Brdy nazywany te Kanalem Nawadniaj cym. W Woziwodzie cie ka si ko czy i dochodzi do ruchliwej szosy oraz o rodka dydaktycznego Nadle nictwa Woziwoda.

16. Szlak im. gen Jakuba Komierowskiego (niebieski) KP-4017n (29,1 km)

Pruszcz – Mała Klonia – Waldówko – Komierowo – S półno
Kraje skie

CHARAKTERYSTYKASZLAKU

Szlak na Krajnie przebiegaj cy wzdłu rzeki S pole ki. Patronem trasy jest gen Jakub Komierowski (1766-1807) uczestnik kampanii pomorskiej przeciw Prusakom. Za własne pieni dze wystawił pułk piechoty. Zgin ł w potyczce z pruskimi dragonami w pobli u Nowego nad Wisł , gdzie został pochowany w farze. Przemierzaj c tras mo na podziwia walory przyrodniczo-krajobrazowe terenów le nych i rolniczych oraz meandruj cej w dolinie S pole ki. Na szlaku miejscowo ci z ciekaw architektur : Pruszcz z stacj kolejow , Waldówko z dworem i młynem oraz Komierowo z zespołem pałacowo-parkowym.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak zaczyna si na przystanku autobusowym w Pruszczu, gdzie jest w zeł szlaków turystycznych. Razem z ółtym szlakiem im. Leona Wyczółkowskiego przez wie dociera do dworca kolejowego (kiedy du y w zeł kolejowy). Tu szlaki si rozdzielaj , niebieski skr ca w prawo i po przeci ciu drogi krajowej nr 25 wzdłu torów do Koronowa dochodzi do doliny S pole ki. Dalej szlak kieruje si na zachód wzdłu rzeki w Obszarze Chronionego Krajobrazu Dolina Rzeki S pole ki. W pewnym momencie szlak odbija na północ w kierunku Bagiennicy, by po przej ciu przez tory byłej linii do Wi cborka obra z powrotem zachodni kierunek wzdłu torów. Po mini ciu Małej Kloni szlak wraca bli ej rzeki, gdzie za przysiółkiem Ciosy po raz kolejny przecina tory kolejowe i wchodzi na teren Krajnie skiego Parku Krajobrazowego. Tu warto przej si torami nieco na południe gdzie znajduje si wiadukt pokonuj cy S pole k , z którego roztacza si niesamowity widok na dolin rzeki i okolic . Id c dalej docieramy do młyna w Olszewce, gdzie szlak znowu obiera kierunek północny, by dotrze do Waldówka.

Tu wracamy na kierunek zachodni i przez pola docieramy do Komierowa – miejscowo ci o starej i bardzo bogatej historii. Tu na krótkim odcinku spotykamy szlak czerwony ”Rycerza Bossuty”

z Kamienia Kraje skiego i przez las wchodzimy do doliny S pole ki. W pobli u Niechorza spotykamy znowu ten sam szlak czerwony oraz zielony „M cze stwa Krajan” z miejscowoci Jastrz bieci. Dalej kawałek razem z szlakiem czerwonym na północ, a po rozej ciu na zachód, gdzie na krótkim odcinku dochodzi ten sam zielony szlak. W dalszej trasie na skraju lasów i przez tereny rolnicze szlak dociera do miejscowoci Sikorz, gdzie dalej drog asfaltow docieramy do S pólna Kraje skiego. Na przeje dzie przez tory nieczynnej linii kolejowej z Nakła do Chojnic spotykamy znajome szlaki, zielony i czerwony, z którym najpierw wzdłu torów i przy budynku dworca kolejowego szlaki dochodz do dworca autobusowego, gdzie jest w zeł 5 szlaków turystycznych. Oprócz ju wymienionych jest to czarny „S pole ski” do Lutówka (nadle nictwo) i ółty do Płocicza.

Szlaki rowerowe

1. Szlak Bydgoszcz – Chojnice (niebieski) C-11n/GCH-11n (167 km)

Bydgoszcz Le na PKP – Mylęcinek – Smukała – Boenkowo-Zdroje – Boenkowo – Koronowo – Nowy Jasiniec – Serock – Klonowo – Bysławek – Szumięcino – Wit – Tuchola – Gołbek – Kiełpiński Most – Woziwoda – Lutom – Uboga – Rytel – Klosnowo – Park Narodowy „Bory Tucholskie” – Drzewicz – Swornegacie – Chociński Młyn – Małe Swornegacie – Bachorze – Funka – Charzykowy – Chojnice dworzec PKP

CHARAKTERYSTYKASZLAKU

Długi szlak rowerowy, którego trasa prowadzi z Bydgoszczy do Chojnic, przez okolice Koronowa oraz kompleks Borów Tucholskich, w tym: Tucholski Park Krajobrazowy, Park Narodowy „Bory Tucholskie” i Zaborski Park Krajobrazowy. Turystyczna trasa jest łatwa i wiedzie najczściej asfaltowymi szosami lub gruntowymi drogami o uszlachetnionej nawierzchni. Szlak można podzielić na mniejsze odcinki dzięki stacjom kolejowym na trasie (Bydgoszcz, Serock, wiekatowo, Tuchola, Rytel, Rytel Wieś, Powalki, Chojnice), co pozwala przewieźć rower i planować krótsze eskapady.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak rozpoczyna się w północnej części Bydgoszczy przy dworcu PKP Le na. Dalej przez Leśny Park Kultury i Wypoczynku, skąd lasem przez Rynkowo prowadzi do dzielnic położonych nad Brdą (Piaski, Oplawiec, Smukała, Janowo). Tu w Bydgoszczy-Janowie spotykamy międzynarodowy szlak rowerowy R-1 z Kostrzyna do Mamonowa, z którym będzie nam towarzyszył a do wiekatowa. Od Boenkowa-Zdroje rowerzyści jadą na północ przez Samocinek do Koronowa, a następnie na Wilcze Gardło. Przed Nowym Jasińcem szlak opuszcza duży kompleks leśny i prowadzi polami pokrywającymi pagórkowaty polodowcowy krajobraz okolic Serocka. W Janiej Górze koło wiekatowa szlak rowerowy skręca w stronę Klonowa, przez pewien czas ponownie prowadzi borem, a następnie polami okalającymi wieś Klonowo i Bysławek.

W Szumięcino na krótko drogą wojewódzką nr 240, a dalej

w skim le nym asfaltem wiedzie do witu, gdzie si ko czy czerwony szlak Dolin Brdy z Tucholi i Ceky ski ólty szlak „Do Piekła nad Brd ”. Do Tucholi dochodzi cie k rowerow wzdu drogi wojewódzkiej nr 237, gdzie na krótkim odcinku przebiega ólty szlak Jagiello ski „Dwa miecze”. W Tucholi szlak spotyka jeszcze zielony szlak do Tlenia i brzegiem jeziora Goł bek kieruje si do północno-wschodniej dzielnicy Plaskosz, gdzie dalej trasa pokrywa si z zielonym szlakiem Greenway –Naszyjnik Północy. Drogi 1 cz c Tuchol z Tleniem rowerzy ci jad na wschód. W Goł bku, gdzie znajduje si park dendrologiczny i cie ka przyrodnicza Jelenia Wyspa, szlak wraz z czerwonym szlakiem „Goł bkowym”, skr ca w lewo na uszlachetniony trakt, prowadzi na północ granic rezerwatu przyrody Dolina Rzeki Brdy. Po przejechaniu mostu na Bielskiej Strudze, na w le szlaków, dochodzi ólty szlak „Trzy akwedukty”. Wszystkie 4 szlaki przez Zielon Ł k , gdzie ko czy si Kanał Brdy, kieruj si na Woziwod

Kilometr od Nadle nictwa Woziwoda szlak rowerowy przecina ruchliw drog wojewódzk nr 237 z Tucholi do Czerska, a nast pnie samotnie prowadzi na północny zachód. Dalej dochodzi ólty szlak „Trzy akwedukty”. Szlaki mijaj okolice rezerwatu Jeziora Kozie i Jezioro Zdr czno, a na Czerskiej Strudze przekraczaj granic województw. Dalej zostawiaj c szlak ólty skr camy w le n drog do Lutomia. W okolicy przysiółka Ko liny na krótkim odcinku spotykamy czarny szlak z Tucholi do Bachorza i asfaltow drog kierujemy si do Ubogiej – od tej miejscowo ci jedzie si asfaltem pomi dzy Wielkim Kanałem Brdy a gł bok dolin meandruj cej Brdy. W Rytlu drog krajow nr 22 przeje d a si na drugi brzeg Brdy, a nast pnie odbija w stron stacji kolejowej Rytel. Po przekroczeniu torów rowerzy ci jad teraz w stron Mylofu, a pó niej po przejechaniu drogi wojewódzkiej 235 do wsi Klosnowo, gdzie skr caj na północ do Parku Narodowego „Bory Tucholskie” i Drzewicza, miejscowo ci znajduj cej si na jego północnej granicy.

Z Drzewicza szlak prowadzi ruchliw szos do Choci skiego Młyna, po drodze mijaj c du turystyczn miejscowo Swornegacie. Za mostem nad Chocin szlak skr ca w lewo do wsi Małe Swornegacie, a nast pnie asfaltem wzdu wschodniego brzegu Jeziora Charzykowskiego biegnie na południe przez Bachorze, Funk do Charzyków i Chojnic, gdzie ko czy si przy stacji kolejowej.

2. Szlak Czersk – wiecie (czerwony) C-12c/GCH-12c (74 km)

Czersk – Ustronie –
Lipowa – Rosochatka – liwice –
liwiczki – Łek – Tle – Osie –
Drzycim – Sulnówko – wiecie –
Głogówko Królewskie
(Włocławek)

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Szlak prowadzi wschodnimi terenami Borów Tucholskich przecinając po drodze tereny Tucholskiego i Wddeckiego Parku Krajobrazowego. Do 2007 roku został przedłużony przez Chełmno, Toru do Włocławka.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak rozpoczyna się w Czersku przy dworcu PKP i kieruje się drogą asfaltową na południowy wschód. W miejscowości Ustronie odchodził czarny szlak do jeziora Ostrowite na plażę, a koło Mosiny nieco dalej przy trasie czerwonego szlaku koło Mosiny. Po przejechaniu linii kolejowej Bydgoszcz – Kościerzyna w Lipowej skręcamy w prawo. Jadąc przez Lubocin i Rosochatkę do Liwiczek, jeszcze dwukrotnie przejeżdżamy wspomnianą linią kolejową oraz ciekawe drewniane borowiackie chaty. W Liwiczach zaczyna się czarny szlak rowerowy przez Linówek do Liwiczek, gdzie szlak czerwony kieruje się najbliższą drogą. Mijamy ciekawą miejscowość Łek i Szarłat, gdzie w 2012 roku przeszła trasa powietrzna. W miejscowości letniskowej Tleńsk na krzyżowcu znajduje się węzeł szlaków rowerowych, odtąd do Ilawy i Zielonego do Tucholi. Po przejechaniu przez most na Wdzie kierujemy się z żółtym szlakiem do Osia, a następnie do Włocławka. W miejscowości znajduje się zaporę z elektrownią, dzięki której powstało Jezioro Wddeckie. Jedziemy dalej do Drzycimia, a następnie Gródka, gdzie znajduje się druga elektrownia wodna. Przez Dółsk i Sulnówko dojeżdżamy do wiecia nad Wisłą, miasta powiatowego. Z miasta prowadzi miejscowa asfaltowa droga pomiędzy zamkiem a kościołem starofarnym do Głogówka Królewskiego.

3. Szlak Tuchola – Bachorze (czarny) CTU-14s/GCH-14s (111 km)

Tuchola – Stobno – Raciąż – Nadolna Karczma – Zapława –
Lutom – Fojutowo – Legbald – Czersk – Odry – Miedzno – Karsin –
Wiele – Lubnia – Leśno – Brusy – Czyczkowy – Wielkie Chełmy –

Drzewicz – Bachorze

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Szlak prowadzi zachodni cz ci kompleksu le nego Borów Tucholskich. Przechodzi przez dwa Parki Krajobrazowe: Tucholski i Zaborski, oraz Park Narodowy „Bory Tucholskie”. W wi kszo ci biegnie asfaltami i tylko gdzieniegdzie porusza si po gruntowych le nych traktach. Atrakcjami na szlaku s : akwedukt w Fojutowie, rezerwat Cisy nad Czersk Strug , rezerwat archeologiczny Kr gi Kamienne koło wsi Odry, kalwaria we Wielu, drewniany ko ciół w Le nie, chroni cy kolejne kamienne kr gi rezerwat archeologiczny w Le nie, okolice Strugi Siedmiu Jezior w Parku Narodowym.

PRZEBIEG SZLAKU

S z l a k rozpoczyna si w Tucholi przy dworcu PKP, któr opuszcza asfaltow drog na północny zachód przez Stobno. W Raci u (pocz tek niebieskiego szlaku „Kasztelania”) skr ca w prawo i prowadzi do Nadolnej Karczmy. Za

Zap dowem, po spotkaniu niebieskiego szlaku rowerowego, skr cają w prawo i lasem, gdzie si rozchodz wiedzie do mostu na Wielkim Kanale Brdy i akweduktu w Fojutowie, gdzie stoi wie a widokowa. W Legb dzie wje d amy na drog wojewódzka nr 237 do Czerska, zahaczaj c o rezerwat Cisy nad Czersk Strug . W Odrach szlak zje d a z asfaltu i gruntowymi drogami dociera do rezerwatu archeologicznego prezentuj cego prehistoryczne kr gi kamienne. W Karsinie szlak wraca na asfalt, prowadzi na północny zachód do Wielka, gdzie znajduje si kalwaria upami tniaj ca ofiary I wojny wiatowej. W Le nie szlak skr ca na południe, a w okolicach Brus na zachód, na drog , któr doje d a si do Drzewicza, gdzie spotykamy niebieski szlak. Teraz szlak wkracza na le ne drogi Parku Narodowego „Bory Tucholskie”, mija pomnikowy d b Bartu i piaszczystym traktem dociera do Bachorza gdzie si ko czy (niebieski szlak do Chojnic).

4. Szlak Tle – Tuchola (zielony) C-15z (34,6 km)

Ilawa – Ł karz – Grudzi dz – Warlubie – Osie – Tle – Zdroje – Małe Gacno – Krzywogoniec – Rudzki Most – Cekcyn – Tuchola

CHARAKTERYSTYKASZLAKU

Długodystansowy szlak mi dzyregionalny, który na odcinku Ilawa – Tlen został wyznakowany w kolorze ółym, a dalej do Tucholi, zielonym. Szlak pozwala skomunikowa region Kociewia z okolicami Tucholi podró uj c przez kociewskie i borowiackie wioski pełne jeszcze zabytków architektonicznych takich jak chaty, kapliczki i przydro nekrzy e.

PRZEBIEG SZLAKU

Z Tlenia szlak kieruje si na Lniano przez tory kolejowe. Za wsi skr camy na zachód w drog przez Wierzchy, Pruskie do Zdrojów. Dalej le n drog dojedziemy do Małego Gacna, gdzie przeje d amy przez lini kolejow i wracamy na asfaltow drog . Kolejne miejscow ci to Wielkie Budziska i Krzywogoniec (Wioska Grzybowa) oraz Cekcyn, gdzie spotykamy 3 szlaki rowerowe. Dalej kierujemy si na Tuchol przez Cekcynec i Rudzki Most, gdzie z mostem na Brdzie spotykamy óły szlak Jagiello ski „Dwa miecze”.

Do centrum Tucholi jedziemy nową cię k rowerów wzdłuż ul. wieckiej i Czarna Droga, z małym przerywnikiem na Bydgoskiej. Szlak się kończy przy wejściu do szlaków przy dworcu PKP.

5. Szlak rowerowy Greenway – Naszyjnik Północy (zielony) CTU-18z/GCH-18z (870 km)

Debrzno – Złotów – Jastrowie – Okonek – Borne Sulinowo – Czaplinek – Kalisz Pomorski – Drawsko Pomorskie – Połczyn Zdrój – Barwice – Szczecinek – Bobolice – Polanów – Biały Bór – Człuchów – Chojnice – Brusy – Karsin – Czersk – Tuchola – Kamie Kraje ski

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Szlak rowerowy Greenway „Naszyjnik Północy” ma 870 km długości i prowadzi przez południowe tereny rolnicze i wschodniego Pomorza. Po drodze szlak przechodzi przez Park Narodowy „Bory Tucholskie” oraz trzy parki krajobrazowe Borów Tucholskich.

PRZEBIEG SZLAKU

Na terenie Powiatu Tucholskiego szlak biegnie przez miejscowości: Legb d – Rzepiczna – Biała – Woziwoda – Zielona Łąka – Gołbek – Tuchola – Bładowo – Tuchółka – Kąsowo – Krajenki – Drożdżnica.

6. Szlak „Trzy akwedukty” (niebieski) CTU-106y/GCH-106y (29,7 km)

Woziwoda – Fojutowo – Legb d – Barłogi – Klocek – Zielonka – Woziwoda

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Szlak zataczać się pomiędzy Woziwodą a Fojutowem. Prowadzi lasami Tucholskiego Parku Krajobrazowego, a największą atrakcją są trzy akwedukty, czyli skrzyżowania sztucznych i naturalnych cieków wodnych, skąd nazwa.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak zaczyna się na parkingu przy siedzibie Nadleśnictwa Woziwoda. Po przeciwności drogi wojewódzkiej nr 237 szlak prowadzi najpierw na zachód a następnie na północ do drogi na Gutowiec tzw. „Koziej Szosy”. Razem z niebieskim szlakiem mijamy 2 rezerwy i Czerski Strug. Po przekroczeniu Wielkiego Kanału Brdy turystyczna trasa skręca na wschód i wzdłuż sztucznego ciek wodny jedzie się do Fojutowa, w którym znajduje się akwedukt (skrzyżowanie Wielkiego Kanału Brdy z Czerskim Strugiem), a następnie dalej wzdłuż kanału przez Legbald do miejscowości Barłogi (rozrzęd wodny). Teraz szlak skręca na południe do drugiego, znacznie mniejszego skrzyżowania cieków wodnych. W okolicach miejscowości Kłoczek przejeżdża się przy ostatnim trzecim akwedukcie. Wzdłuż Małego Kanału Brdy prowadzi się do Białej (szlak „Gołębkiowy” i Greenwey) i przez Bielski Strug do skrzyżowania dróg opodal Kiepińskiego Mostu (niebieski szlak). Uszlachetnioną drogą prowadzi się granic rezerwy krajobrazowej Dolina Rzeki Brdy przez Zielonki do Woziwody.

7. Szlak „Gołębkiowy” (czerwony) CTU-206c (37,0 km)

Cekcyn – Nowy Sumin –
Gołębki (cieka przyrodnicza „Jelenia
Wyspa”) – Woziwoda – Biała – Bielska
Struga – Leśnictwo Okierski – Zalesie –
Cekcyn

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Szlak, który tworzy 2 pętle na północ od Cekcyna. Atrakcjami na szlaku są: ogród dendrologiczny w Gołębku, cieka przyrodnicza „Jelenia Wyspa” w Gołębku oraz okolice Bielskiej Strugi i Brdy w pobliżu Kiepińskiego Mostu.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak rozpoczyna się przy Urzędzie Gminy w Cekcynie i prowadzi na zachód do Nowego Sumina, gdzie skręca na północ do połonad meandrując rzekę Stęka cieki przyrodniczej „Jelenia Wyspa” – na uwagę zasługuje wieża widokowa na szuwarach,

umożliwiająca obserwacje ptaków. W Gołębku znajduje się jeszcze, położony równie nad Stokiem, ogród dendrologiczny. Od pola namiotowego szlak wiedzie uszlachetnionymi polnymi drogami do Gutowca. Granicę rezerwatu krajobrazowego Dolina Rzeki Brdy tutaj przycięto na północ do Woziwody, gdzie skręcając na wschód w kierunku Białej. We wsi szlak skręca na południe, a następnie wzdłuż Bielskiej Strugi dociera ponownie do Kiepskiego Mostu. Z drogi, którą podróżowało się na północ, szlak prowadzi teraz na południe, odbijając w lewo do Łosin i Zalesia. Asfaltem wraca się do Cekcyna.

8. Szlak „Borowej Ciotki” (czarny) CTU-207s (50,7 km)

Cekcyn – Iwiec – Wysoka
– Wierzchlas – Lisiny – Suchom –
Leńcicko – Jelenia Góra – Zdroje –
Trzebnicy – Małe Gacno – Wielkie
Budziska – Krzywogoniec –
Cekcyn

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Szlak „Borowej Ciotki” nazwany został ludową legendą o staruszce, która chodziła otoczona zwierzętami, a ubrana była w czerwony szat, przepasany zielonym pasem z igliwia, na głowie miała diadem z szyszek. Turystyczna trasa tworzy pętlę na wschód od Cekcyna.

Szlak jest rekreacyjny i prowadzi przeważnie asfaltowymi drogami. Atrakcjami są: rezerwat Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego w Wierzchlasie oraz rezerwat cisów Jelenia Góra koło Zielonki.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak rozpoczyna się przy Urzędzie Gminy w Cekcynie, z którego prowadzi asfaltem na południowy zachód przez Lubiszkę, Iwiec i Wysokę w okolice miejscowości Murzę, gdzie ma odnogę prowadzącą do rezerwatu cisów w Wierzchlasie. Po powrocie na skrzyżowaniu przy torach kolejowych jedziemy na północny wschód. W Bieszewie zjeżdżamy z asfaltu i lasem prowadzi do wsi Lisiny i Suchom.

oraz rezerwatu cisów Jelenia Góra. W Zdrojach przejeżdża się obok pomalowanego na ołto kościoła w Mateuszu z początku XX w. Koło Jeziora Trzebcińskiego rowerowa trasa skręca w lewo na asfalt do Wielkiego Gacna, gdzie podczas II wojny światowej ukrywał się w pobliskich lasach oddział Armii Krajowej „Jedliny – 102”. Z Wielkiego Gacna rowerzyści jadą na południe do Małego Gacna, a następnie na zachód przez Wielkie Budziska do wsi Krzywogoniec. Ponownie szlak przejeżdża z asfaltu i lasem prowadzi na południowy wschód do szosy, którą jadąc na zachód wraca się do Cekcyna.

9. Szlak „Do Piekielka nad Brdą” (ołty) CTU-208y (23 km)

Cekcyn – Kruszką –
Leńictwo wite – Uroczysko
„Piekło” – rezerwat
przyrody Dolina Rzeki Brdy
– Knieja – Cekcynek –
Cekcyn

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Szlak, który tworzy p tlna południowy zachód od Czekcyna. Atrakcją jest uroczysko, a zarazem pomnik przyrody Piekło na Brdzie.

PRZEBIEG SZLAKU

Z Czekcyna szlak prowadzi na południe do dwóch przejazdów nad strugami między połodowcowymi jeziorami: Drzycimskim a Wielkim Czekcynskim oraz Gwiazda a Mialy. W okolicach leńictwa Rudzki Most przecina się ruchliwą drogą wojewódzką nr 240 ze wsi Tucholi, dociera do witu. Tu można skorzystać z niebieskiego szlaku pieszego odwiedzić uroczysko Piekło na Brdzie. Po powrocie mijamy grupę pomnikowych dębów i docieramy do mostu nad Brdą w wiciu szlak prowadzi na północ do Rudzkiego Mostu, przecina drogę wojewódzką nr 240 (skrzyżowanie to wymaga szczególnej ostrożności), a następnie do mostu nad rzeką Stank. Leń droga na wschód szlak wraca przez Czekcynek (oznaczenie 18 południka) do Czekcyna.

10. Szlak Jagiello ski „Dwa miecze” (ółty) CTU-217y (12,4 km)

Tuchola (przy SP nr 1)-
Rudzki Most - Piszczek - Wysoka
Wie - Nowa Tuchola - Tuchola

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Przebieg trasy jest ci le zwi zany ze redniowieczn histori Tucholi. Komtur tucholski Henryk von Schwelborn podarował, przed najwi ksz bitw redniowiecznej Europy, Władysławowi Jagielle dwa miecze. W roku 1410 stoczono trzy bitwy: pod Grunwaldem, pod Koronowem i pod Tuchol . Szlak pozwala pozna histori i jednocze nie podziwia pi kno okolic Tucholi. Szlak jest oznaczony charakterystycznymi tablicami z opisem miejsc.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak ma swój pocz tek i koniec w Tucholi przy Szkole Podstawowej nr 1. Przebiega obok budynku Stra y po arnej, a nast pnie w prawo w ulS pole sk . Przy skrzy owaniu z ul. Kolejow znajduje si w zel szlaków (dochodzi czerwony Dolin Brdy), a nieco dalej jad c Kolejow drugi przy dworcu PKP. Tutaj ma swój pocz tek zielony szlak do Tlenia i czarny do Bachorza. Dalej jedziemy z zielonym ul. Kolejow , Chopina i w wieck gdzie wje d amy na cie k rowerow . Przed skrzy owaniem z ul. Bydgosk musimy zjecha z cie ki rowerowej i skr ci w prawo w Bydgosk . Za przejazdem kolejowym i skrzy owaniem z ul. Czarna Droga skr camy w lewo i dalej znowu jedziemy cie k rowerow wzdlu ul. Czarna Droga i wieckiej a do Rudzkiego Mostu. Przed mostem na Brdzie cie ka si ko czy odchodzi te zielony szlak, a nasz skr ca w prawo w drog gruntow do Piszczka, gdzie znajduj si pozostało ci młyna. Dalej przez las obok le nejszkółki doje d amy do drogi wojewódzkiej nr 237 gdzie na krótkim odcinku jedziemy z szlakiem niebieskim cie k rowerow . Dalej skr camy w lewo w asfaltow drog przy lesie, by nieco dalej skr ci w prawo i ostrym podjazdem dojecha do Wysokiej Wsi. Tu wraz z czerwonym szlakiem jedziemy na północ w ród malowniczych pól maj c rozległ panoram na okolic . W Nowej Tucholi gł bokim parowem zje d amy w dół i ul. Wiejsk doje d amy do ul. S pole skiej, któr wracamy do punktu pocz tkowego przeje d aj c pod wiaduktem.

11. Szlak „Dolin Brdy” (czerwony) CTU-218c 16,2 km

Tuchola – Nowa Tuchola – Wysoka Wie – wit – Piła-Młyn – wit

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Krótki szlak rowerowy wytyczony z myślą o turystach lubi cich jazd „góralem”. Największą atrakcją są okolice Brdy na wschód od Uroczyska Piekło.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak rozpoczyna się w Tucholi przy Orodku Sportu i Rekreacji i ulicami Ligi Ochrony Przyrody, Grunwaldzką, Kościuszki, Wiejską, Chopina i Kolejową dochodzi do wjazdu szlaków przy dworcu PKP. Dalej wraz z szlakiem ul. Spółdzielców i Wiejską prowadzi na południe do Nowej Tucholi w kierunku stromym odcinkiem głąb bokiego jaru. Dalej w kierunku północnym widoków drogą do Wysokiej Wsi, gdzie zostawiamy szlak szlakiem skręca na zachód, na drogę prowadzącą z Wielkiego Młyna do wiatu. Po przekroczeniu drogi wojewódzkiej nr 237 z Tucholi do Gostycyna kawałek jedziemy razem z szlakiem niebieskim, w lesie szlak skręca na południe i różnymi drogami, w pagórkowatym terenie, gdzie występują niezwykle rzadki na tej szerokości geograficznej, jarząb brekinia, prowadzi do Piły-Młyna, tam przechodzi na drugi brzeg Brdy. Przy wjeździe turystycznych szlaków skręca następnie na północ i szerokim uszlachetnionym traktem prowadzi do wiatu gdzie się kończy na wjeździe szlaków (niebieski i szary).

12. Szlak „Kasztelania” (niebieski) CTU-219n (10,2 km)

Raciąż – Wysoka – grodzisko nad jeziorem pierewnik – Raciążski Młyn – Raciąż

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Rekreacyjny, krótki szlak tworzący pętlę na zachód od Raciąży. Prowadzi do Wysokiej i grodziska położonego nad jeziorem pierewnik. Szlak podzielony został na cztery

etapy, ka dy z nich przedstawia ciekaw histori zwi zan z okolicami.

PRZEBIEG SZLAKU

Szlak rozpoczyna si w Raci u przy rondzie koło ko ciola, gdzie ł czy si z czarnym szlakiem z Tucholi do Bachorza. Pocz tkowo drog na Piastoszyn, a nast pnie skr ca w drog na Wysok i okr a Jezioro Raci skie. Po przekroczeniu Raci skiej Strugi szlak rozpoczyna p tl . Najpierw do Wysokiej, gdzie znajduje si zespół pałacowo-parkowy a nast pnie polnymi i le nymi drogami w stron jeziora pierewnik, nad którego południowym kra cem znajduje si obecnie cz ciowo odtworzone grodzisko. Od tego miejsca szlak wraca nieco inn tras le nymi drogami przez Raci ski Młyn z powrotem do Raci a.

13. Szlak „Okoni ski” (zielony) CTU-220z (17,8 km)

Rosochatka – Mała Rosochatka – Du a Główka – Okoniny – Le nictwo Jeziorna – Płd. J. Okoni skiego – Zaro le – Okoniny Nadjeziorne – Mała Główka – Mała Rosochatka – Rosochatka

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU I PRZEBIEG SZLAKU

Jest to p tla pozwalaj ca zwiedzi okolice wokół jeziora Okoni skiego przez wioski Rosochatka, Okoniny i Okoniny Nadjeziorne. Du a ilo domków letniskowych, o rodków wczasowych i planowane k pielisko gminne oraz punkty postojowe zwi zane z projektem „Borowiackie szlaki...” powoduje nat enie ruchu turystycznego w tym rejonie. Wyznaczenie szlaku uporz dkuje zaistniał sytuacj , pozwoli ukierunkowa ruch i jednocze nie b dzie dodatkow atrakcj wzbogacaj c ofert turystyczn na tym obszarze.

14. Szlak „liwicki” (czarny) CTU-221s (14,8 km)

liwice – Łoboda – Linówek – Brze no
Małe - liwiczki

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU I PRZEBIEG SZLAKU

Szlak zaprojektowano w celu skomunikowania punktu postojowego w Linówku z pozostał sieć szlaków. Rozpoczyna się w liwicach w centrum wsi, gdzie przebiega czerwony szlak z Czerska do wiecia. Dalej drog asfaltow i cie k rowerow do Łobody, gdzie skr ca w drog do Linówka w s siedztwie terenów wypoczynkowych kolo jeziora Trzcinnno. Za Linówkiem jedziemy le nymi drogami do Brze na Małego rozlokowanego nad jeziorem Brze no. Od wsi do skrzy owania z główn drog w lesie asfaltem, a dalej a do liwiczek drog le n . Po przejechaniu mostu na Prusinie szlak si ko czy na skrzy owaniu dróg gdzie znowu spotyka czerwony szlak, którym mo na wróci do liwic.

15. Szlak „Ostrowicki” Ustronie – Ostrowite - Mosina (czarny) GCH-218s (3,6) km

Ustronie – jezioro Ostrowite (pla a)
– Mosina (droga asfaltowa Czersk- liwice)

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU I PRZEBIEG SZLAKU

Szlak pomocniczy umo liwiaj cy dotarcie do

pla y nad jeziorem Ostrowite. Czersk – j. Ostrowite pla a – droga asfaltowa Czersk- liwice Znakowanie szlaku rozpoczyna się od osady Ustronie na południe od szlaku C-12c, biegnie drog do m. Rzepiczna, a nast pnie odbija w lewo przez las w kierunku pla y przy Jeziorze Ostrowite. Jest to krótki szlak pozwalaj cy dojecha z Czerska do letniskowej miejscowoci Ostrowite i urz dzonego tam k pieliska, a nast pnie powróci do szlaku C-12c, który wiedzie z Czerska do wiecia.

Szlaki kajakowe

Szlak Rzeki Brdy wieszyno – Bydgoszcz (233 km)

Stara Brda – Nowa Brda – Przechlewo – Konarzyny - Swornegacie – Drzewicz – M cikal – Rytel – Woziwoda – Goł bek – Rudzki Most – wit – Gostycyn Nogawica – Sokole Ku nica – Koronowo (Samoci ek) – Bo enkowo – Bydgoszcz (Janowo) – Bydgoszcz Brduj cie

CHARAKTERYSTYKA SZLAKU

Rzeka Brda jest najwa niejsz obok Wdy arteri wodn Borów Tucholskich. ródlą znajduj si na zboczach polodowcowych wzniesie w rodkowej cz ci Pojezierza Bytowskiego, opodal Jeziora Smolowego, z którego wypływa jako niewielka struga. Ł czna długo rzeki wynosi 238 km, a szlaku wodnego dost pnego dla kajakarzy zaledwie 5 km mniej, czyli 233 km. Powierzchnia dorzecza obejmuje za 4627 km². Charakterystyczn cech Brdy jest jej niezwykle urozmaicony bieg, przecinaj cy kilka krain geograficznych. Niezliczone meandry, malowniczo usytuowane jeziora oraz dzika, sprawiaj ca wra enie pierwotnej, przyroda od wielu lat przyci gaj miło ników aktywnego wypoczynku.

PRZEBIEG SZLAKU

Górna Brda: wieszyno – Jezioro Charzykowskie (74,5 km)

Górny bieg rzeki na odcinku od Jeziora Pietrzykowskiego Du ego zwanego te Gł bokim do jeziora Szczytno bez problemu pokonyje si kajakami jednoosobowymi. Ich du a zwrotno i mniejsze zanurzenie w znacznej mierze ułatwiaj pokonywanie przeszkód, którymi s zwalone drzewa, w skie bystrza oraz przełomy. Mimo to ten fragment szlaku wodnego mo na z powodzeniem pokona nawet mocno obci onymi kajakami dwuosobowymi, gdy dzi ki swojej popularno ci, Brda jest systematycznie oczyszczana z najwi kszych przeszkód. Dalej, od Jeziora Ko skiego, a do ogromnego Jeziora Charzykowskiego rzeka prowadzi na przemian lasami i agrarnymi u ytkami, przez które przepływa leniwym nurtem.

rodkowa Brda: Jezioro Charzykowskie – Gostycyn-Nogawica (91,5 km)
Od Jeziora Charzykowskiego rozpoczyna si rodkowy bieg Brdy. Terenami Zaborskiego Parku Krajobrazowego, kraw dzi Parku Narodowego Bory Tucholskie, płynie si na północ do dawniej rybackiej, a dzi letniskowej wsi Małe Swornegacie (157,5 km), wpływa na Jezioro Długie, a nast pnie Karsi skie; na północnym jego kra cu poło ona jest pla a i wie Swornegacie, zwana potocznie Du ymi Sworami. Szerok w miejscowo ci Brd dociera si do poło onej nad brzegiem jeziora Witoczno Stancji Wodnej PTTK (150,0 km).

Od stancji, plyn ca dotychczas na północ Brda, zakr ca na

wschód. Pod widocznym z daleka mostem wypływa się z jeziora Witocznego (149,0 km); rzeka staje się szeroka, majestatyczna, przepływa przez kolejne jeziora Małockie, Łuckie i Dybrzkie. W jeziorze Kosobudno woda nieomal stoi, nurt jest zupełnie niewyczuwalny. Mija się most kolejowy, dopływa do Mścikału (136,0 km), gdzie przepływa się pod szosą z Brus do Chojnic. Teraz, przypominając czymś szeroką rzekę jeziorom, dopływa się do Myłofia (129,0 km), w którym znajduje się elektrownia wodna i zakład hodowli pstrągów; czarna woda kierowana jest do zbudowanego w 1849 roku Wielkiego Kanału Brdy. Korzystając z wózka przewożą się kajaki za zaporą w Myłofiu. Brda opływa się. Nurt jest szybszy. Dociera się do Rytyla (121,5 km) – punktu etapowego wielu spływów kajakowych. W miejscowości, na rozbudowanej bazie turystycznej, rozdziela się bieg Wielkiego Kanału Brdy i samej rzeki. Brda wiedzie meandrami na południe, tworząc mały przełom, a Kanał do Fojutowa, gdzie akweduktem krzyżuje się z Czerną Strugą, co stanowi atrakcję turystyczną.

Od Rytyla Brda prowadzi główny bok dolin pokonując liczne wywisy. Rzeką jest w skałach i niczym nie przypomina tej z jeziora Witocznego. Mijamy kolejne miejscowości, docieramy do wsi Brda (110,5 km), w której znajduje się pole biwakowe. Lewym brzegiem, szczytem przybrzeżnej skarpy lub szutrowymi drogami wiedzie niebieski pieszy szlak Brdy; wpływamy na tereny Tucholskiego Parku Krajobrazowego. Za mostem drogowym w Nadolnej Karczmi (109,0 km) dochodzi z prawej strony Racińska Struga, a następnie z lewej Czarna Struga (107,5 km). Wysokie brzegi porasta sosnowy bór, a na zakrętach rzeki znajdują się piaszczyste urwiska z odsłoniętymi przekrojów geologicznych gruntu. Przed mostem drogowym dociera się do piaszczystej plaży pola namiotowego Nadleśnictwa Woziwoda (101,5 km).

W Woziwodzie zaczyna się rozległy krajobrazowy rezerwat przyrody Dolina Rzeki Brdy, który powstał w celu ochrony całego ekosystemu obejmującego krajobraz, skupiska roślin i ostaje rzadkich gatunków fauny. Nurt rzeki przyspiesza, liczne powalone drzewa tarasują drogę. Las jest mieszany; prócz sosny występują tu również wiekowe skupiska dębów, lip i grabów. Topograficznie koryto rzeki wcinęło się w polodowcowy krajobraz, tworząc główny bok dolin. Systematycznie rzeka coraz bardziej meandruje; z lewej strony wpływa Bielska Struga (96,5 km). Teraz Brda płynie szerokim rozlewiskiem, brzegi porasta gęsta roślinność nadbrzeżna, koryto kluczy, by wreszcie dotrzeć do dużego i malowniczo usytuowanego na zakolu rzeki pola biwakowego w Gołębku (91,5 km); liczne mniejsze polany, które łączą się w większą całość, tworzą tu miłą, kameralną nastrój. Na uwagę zasługuje również ciekawa przyrodniczo okolica, w tym park dendrologiczny i ciekawa dydaktyczna Jelenia Wyspa. Obie atrakcje przyrodniczo usytuowane są nad rozlewiskiem Stoki – przepięknym krajobrazowo lewym dopływem Brdy.

W Gołębku zaczyna się jeden z dwóch najciekawszych fragmentów wodnej części rzecznej szlaki. Rzeką przyspiesza. Szybki nurt znosi kajak, a cofki przyspieszają, bystrza, głazy w nurcie i liczne powalone drzewa zmuszają do uważnego obserwowania rzeki. W Tucholi Płaskosz mija się

most drogowy na trasie Tuchola-Tle (87,5 km). Przy znajduj cym si na zachód przystanku autobusowym zaczyna si ółty szlak im. Bartłomieja Nowodworskiego do Cekcyna. Jeszcze trzy razy b dzie on przecinał lini Brdy – w Rudzkim Mo cie, wicie i Pile-Młynie. Lewym brzegiem prowadzi za cały czas niebieski pieszy szlak Brdy, a jego bieg raz zbli a si , raz oddala od brzegu. Cały czas nurt szybko pcha kajak do przodu. Mija si most kolejowy, przepływa obok Kamienia Jagielle (82,0 km), znajduj cego si bli ej prawego brzegu du ego głazu narzutowego – pomnika przyrody nieo ywionej. Po chwili przepływa si pod kolejnym mostem, tym razem w Rudzkim Mo cie, obecnie te dzielnicy Tucholi; je li czas nam na to pozwala, w mie cie warto zobaczy eksponaty zgromadzone przez Muzeum Borów Tucholskich.

Powoli rzeka uspokaja si , mija si uj cie rzeki St ki (78,5 km) zwanej tu Rud , dociera si do pola namiotowego w wicie. Miejsce jest malownicze, warte zatrzymania – skupisko 700-letnich d bów i atrakcyjny mieszany bór oraz piesze szlaki zach cają do odbycia wycieczek. Od witu rzeka ponownie przyspiesza. Znaczny spadek poziomu wody, strome brzegi oraz liczne bystrza z głazami i powalone drzewa sprawiaj , e Piekietko , w zale no ci od ilo ci wody i pory roku, mo e okaza si najciekawszym, a mo e i najtrudniejszym ze wzgl du na górski charakter odcinkiem wodnego szlaku Brdy. Rzeka na tym odcinku bywa co jaki czas oczyszczana ze zwalonych drzew co sprawia, e traci on na atrakcyjno ci, a jednocze nie sprawia, e odcinek bywa nawet bardzo łatwy. Od betonowego mostu w miejscowoci Pila ? Młyn (73,0 km), nurt znacznie spowalnia, by za nim praktycznie stan – zaczynaj si rozlewiska Jeziora Koronowskiego. Po nieomal idealnie gładkiej tafli wody, spod której wylaniaj si jedynie wodorosty, płynie si do stancji wodnej PTTK w Gostycynie-Nogawicy (67,0 km), stanowi cej punkt ko cowy wielu spływów; z prawej strony, szerokim lejem, wpływa do Brdy rzeka Kamionka.

Dolna Brda: Gostycyn-Nogawica – Bydgoszcz (67,0 km)

Dolny odcinek prowadzi najpierw akwenem Zalewu Koronowskiego, koło Stancji Wodnej PTTK Sokole Ku nica (58,5 km) i Pieczysk, a nast pnie Kanałem Lateralnym do Samoci ka (37,5 km), gdzie przy elektrowni czeka nast pna przenoska. Wracamy na rzek gdzie znowu w Trzyszczyńie krótka przenoska przy elektrowni. Dopływamy do granic Bydgoszczy, gdzie w Janowie znajduje si Stanica Wodna PTTK (24,5 km), miejsce gdzie najcz ciej ko cz si spływy. Rzeka malowniczym zakolem dopływa do Smukały (20,2 km), gdzie znowu trzeba przenie sprz t pływaj cy przy zaporze. Przez Piaski dopływamy do ródmi cie, gdzie z prawej dochodzi Kanał Bydgoski (13,0 km). Przepływamy pod zabytkowymi mostami i czeka nas nast pna przeprawa. Omijamy z lewej luz Miejsk i wpływamy do Młynówki i tutaj najlepiej koło nowej mariny (10,7 km) przenosimy si na Brd . Dalej rzeka płynie przez centrum miasta skanalizowanym korytem do Brduj cie, gdzie znajduje si tor regatowy (1,5 km). Mało kto tutaj dopływa kajakiem, ale mo na pokona ostatni przenosk i dopłyn do uj cie Brdy do Wisły.

Posłowie

Szlaki turystyczne stanowią niezbędny element zagospodarowania turystycznego. Pierwotnie pełniły funkcję komunikacyjną, współcześnie nie pełni głównie funkcji turystycznej. Szlaki turystyczne udostępniają walory turystyczne oraz umożliwiają i ułatwiają turystom przemieszczanie się po danym obszarze. Prowadzą przez obszary, których miejsca oraz obiekty atrakcyjne pod względem krajoznawczym, przyrodniczym i kulturowym, umożliwiają uprawianie turystyki kwalifikowanej (specjalistycznej) i krajoznawczej. Zaletą szlaków turystycznych, zwłaszcza pieszych, rowerowych i kajakowych jest umożliwienie dotarcia do miejsc trudno dostępnych, do których nie ma na dotrzeć innymi rodzajami transportu. Powstawanie szlaków turystycznych aktywizuje infrastrukturę, obiekty noclegowe, żywieniowe, handlowe i usługowe, przyczynia się do rozwoju gospodarczego terenów.

Na obszarach chronionych o wysokich walorach turystycznych jak Bory Tucholskie, konieczne jest istnienie dobrze zorganizowanej sieci szlaków turystycznych umożliwiającej kompleksowe poznanie terenu, z równoczesną jego ochroną. Dzięki odpowiedniemu wytyczeniu szlaków możliwe jest celowe kierowanie ruchem turystycznym i odcięcie określonych obszarów od presji turystycznej. Dotyczy to zwłaszcza terenów chronionych, na obszarze których priorytetowo traktowane są wybrane formy turystyki pieszej, rowerowej i kajakowej, uznawanej za najmniej szkodliwą dla środowiska.

W celu rozwoju turystycznego obszaru ważne jest prowadzenie systematycznej renowacji istniejących szlaków i tworzenie nowych, umożliwiających kreowanie różnorodnych produktów turystycznych. Dobra promocja szlaków turystycznych w mediach, publikacjach i portalach internetowych umożliwia turystom podjęcie świadomych decyzji o sposobach i formach wypoczynku na danym terenie.

*dr Alicja Gonja
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
Instytut Geografii
Zakład Geografii Turystyki*